

KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET

KMMI-FÜZETEK VI.

DUPKA GYÖRGY

„NÉPÜNK TEMETŐJE: SZOLYVA”

KÁRPÁT-MEDENCEI MAGYARSÁG KEGYHELYE

A SZOLYVAI GYŰJTŐTÁBOR TÖRTÉNETÉBŐL

1944-1945

UNGVÁR - 2009

KMMI-FÜZETEK VI.

**SOROZATSZERKESZTŐ:
ZUBÁNICS LÁSZLÓ
elnök**

KÉSZÜLT A SZÜLŐFÖLD ALAP TÁMOGATÁSÁVAL

©DUPKA GYÖRGY, 2009

© KÁRPÁTALJAI MAGYAR MŰVELŐDÉSI INTÉZET, 2009

90202 Beregszász, Széchenyi út 59/B.

Telefon/fax: (03141)-4-28-14

www.kmmi.org.ua

E-mail: kmmi@swi.net.ua

Felelős kiadó: Dupka György igazgató

Műszaki Szerkesztő: Fuchs Andrea

Készült: Danilo S. magánvállalkozó

88000 Ungvár, Petőfi tér 34/1.

Jubileumok - Évfordulók

65 éve kezdődtek el a tragikus események, 20 éve került sor az első szabad, nyilvános megemlékezésre, 15 éve lett felavatva az Emlékpark.

E brossurában, melyben, az írott, és nyomtatásban lesokszorosított szó erejével „vésve kőbe” az elmúlt 65 esztendőnek a Kárpátaljai magyarság, németiség tragédiájával kapcsolatos eseményeit ismételten emléket próbálunk állítani honfitársainknak, kik, nemzetiségi hovatartozásuk okán ártatlan áldozatai lettek a világtörténelem talán legkegyetlenebb elnyomó gépezetének, szólunk azokról az eseményekről is, melyek e tragédia körülményeinek feltárásával, a történelmi igazságtétel szorgalmazásával, az áldozatok erkölcsi és anyagi jóvátételével kapcsolatosak.

És szólunk (legalábbis nevük említésével), sajnós a teljesség igénye nélkül, azokról a személyekről is, akik különböző időszakokban, ilyen – olyan formában, minőségben tevőleges részesei voltak ezeknek az eseményeknek, elősegítették - elősegítik ügyünk előmenetelét.

Mert a számos év eltelte, a környezetünkben végbement alapvető társadalmi és politikai változások ellenére a „malenkij robot” kérdése a mai napig nem rendeződött. Nem tekinthető rendezettnek, hiszen a 65 évvel ezelőtt a régió lakossága ellen elkövetett bűncselekménynek a mai napig hiányzik a hivatalos elismerése országunk az Ukrán Állam részéről.

Ugyanakkor van egy részlete e történetnek, melyet az elmúlt 20 év folyamán sikerült befejezni – az Emlékpark létrehozása. Ami nem az emlékhely kialakításával kapcsolatos építési munkálatok befejezését jelenti. Hiszen az építkezés folytatását tervezzük. Szeretnénk, például, kibővítve az emlékfalat - elhelyezni rajta a mai országhatáron kívül eső települések elhurcolt és odavesztett lakosainak a neveit is. Értelmezésemben a befejezettség, az emlékhely fizikai létrehozásán túl, annak társadalmi elfogadottságát, beágyazottságát jelenti elsősorban – úgy a Kárpátaljai magyarság és németiség, mint a megye más nemzetiségű lakosai, valamint a szélesebb külvilág számára is. Abban, hogy ez szinte konfliktus mentesen megtörténhetett jelentős szerepe volt – van a szolyvaiaknak, kik nyilvánvalóan nem csak magyarok és németek. Egy pár sor erejéig róluk szeretnék szólni az alábbiakban. Sajnos, ismételten a teljesség igénye nélkül.

A Kárpátaljai Magyar Kulturális Szövetség és a Kárpátalja Alapítvány, később a Szolyvai Emlékpark Bizottságnak az Emlékpark létrehozásával kapcsolatos erőfeszítései aligha lehettek volna sikeresek, ha nem találnak támogatásra a Szolyvai Járási és Szolyva város előljáróinak szinte mindegyikénél. E tekintetben név szerint említendőek Georgij Kemenyás, Mihajlo Kozar és Olga Koljadko járási vezetők, Mihajlo Mihovk, Mihajlo Turok, Reöthi János polgármesterek, Marko Viktor és Ivan Ivanovcsik

alpolgármesterek (utóbbi, mint járási- városi főépítész jelentősen elősegítette a sírkert területének kiutalását, valamint a tervezési és tervegyeztetési munkálatok előmenetelét). Az építési-szerelési munkálatok lelkiismeretes, gyakran késedelmes utófizetés mellett, elvégzéséért elsősorban, a mára már felszámolt Üdülő Építő és Javító Állami Vállalat (ДП „Закарпаткुरортрембуд”) vezetőjének Petro Hutniknak és munkatársainak kell köszönetet mondanunk. A tervezés és építkezés folyamán mindvégig hasznos partnerünk és segítőnk volt Igor Ruszin a Városi Víz- és Csatorna Művek igazgatója.

A szolyvai magyar közösség mindig szívügyének tekintette az Emlékpark létrehozásának kérdését. A köszönet szavával kell emlékeznünk Jőröss Bélára, a Szolyvai Magyar Kulturális Szövetség első elnökére és a közelmúltban elhunyt Vereckei Béla aktivistánkra.

Eltávozott az élők sorából Heveli Antal szolyvai esperes, kanonok, pápai prelátus h.c. aranymisés lelkipásztor is, akit túlzás nélkül tekinthetünk a park lelki atyjának. De nem csak, hiszen a munkaszervezéstől a pénztárnokságig minden munkát és feladatot vállalt és áldással végzett el. Hála és köszönet neki érte.

Mióta különböző atrocitások érik nemzeti emlékműveinket, emlékhelyeinket, egyre gyakrabban teszik fel nékem a kérdést: észleltünk-e hasonló jelenségeket Szolyván? Az, hogy ez idáig, és reményem szerint ez a jövőben sem szabad, hogy másképp legyen - e kegyeleti helyünket elkerülik az élesedő kisebbségellenességnek alantas megnyilvánulásai, fentebb néven nevezetteknek, és még számos szolyvai polgár emberségének köszönhető.

Kijev, 2009. október 26.

Tóth Mihály,
a Szolyvai Emlékpark Bizottság elnöke

INTERNÁLÁS/DEPORTÁLÁS ELŐTTI HELYZETKÉP 1944 ŐSZÉN

(Részletek egy készülő monográfiából)

A húsz ével ezelőtt társadalmunkban bekövetkezett demokratikus változások folytán sikerült összegyűjteni, összegezni, kiadni a szolvyai láger életben maradt foglyainak visszaemlékezéseit és az egyes dokumentumokban szereplő adatokat, amelyek végső soron lehetővé tették, hogy reális képet nyerjünk a Kárpátalján végbement 1944-es sztálini terror akció méreteiről és következményeiről, és ha nem is a bíróság, de legalábbis a társadalom ítéletet mondjon a történekről. Az eltelt húsz esztendő alatt sikerült elegendő levéltári anyagot összegyűjteni ahhoz, hogy ha nem is tudjuk minden részletében feltárni, de legalább meggyőzően alátámaszthatjuk a kárpátaljai magyar és német polgári lakossággal szemben 1944 őszén és 1945 elején elkövetett törvénytelen ségek, illetve népi rítások tényét.

A KOLLEKTÍV BÜNTETÉS ALKALMAZÁSA

A pár hónapig tartó (1944. október–1945. január) szovjet katonai és a Husztról irányított csehszlovák polgári közigazgatás is külön fejezet Kárpátalja történetében.

A kárpátaljai magyarság előtt három út állt: Csehszlovákia, vagy a Szovjetunió, vagy a menekülés az anyaország belsejébe. Százakat gyötört a kétség: menni vagy maradni? Aki hallomásból ismerte a bolsevik terrort, az menekült előle. A reménykedők egy része Prága felé tekintett, másik része a szovjethatalomban, azaz Moszkvában bízott, a többség viszont közömbösen vette tudomásul az eseményeket. Helyettük a nép közé szervezeten beszivárgott, a kommunista küldetéstudattal felvértezett Sztálin-fiúk a hadsereg mindenható oltalma alatt döntöttek, cselekedtek. Kárpátalja *sors-rendezői* a Moszkvában előre megírt *forгатókönyv* alapján, kézi vezérléssel honosították meg a szovjethatalmat, hogy Kárpátalját emberi áldozatok árán is a Szovjetunióhoz, azaz Ukrajnához csatolják.

A nevezett *forгатókönyv* első felvonása a magyarokkal, németekkel szemben a kollektív büntetés alkalmazása, amelyről döntést az 1944. november 3-án ülésezett a 4. Ukrán Front katonai tanácsa hozott. A tanács 0036-os számú határozatával beindította gyilkos gépezetét: a lakosság megszűrése, izolálása, a begyűjtés, letartóztatás, internálás, deportálás, elhurcolás rabszolga munkára. Fegyveres kísérettel irány: a sztálini Gulag-láger rendszer.

A LETARTÓZTATÁSOK ELRENDELÉSE

Az 1944. november 12-én keltezett 4. Ukrán Front katonai tanácsának 0036-os számú határozata a kárpátaljaiak ezreinek küszöbön álló letartóztatását és lágerrekbe hurcolását a következőkkel magyarázta: „... *Számtalan településen katonaköteles magyar és német nemzetiségű személyek élnek, akiket csakúgy mint az ellenség katonáit is, le kell tartóztatni és fogolytáborba küldeni!*”

A front katonai parancsnoksága határozatának az volt a lényege, hogy 1944. november 14-től november 16-ig a városok és nagyobb települések katonai parancsnokai nemzetiségüktől függetlenül vegyék nyilvántartásba azokat a katonákat és tiszteket, akik a német és a magyar hadseregben szolgáltak, és ami a legfontosabb, vegyék nyilvántartásba a 18–50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, (azaz polgári személyeket, akik semmilyen hadseregben nem szolgáltak), akik a felszabadított Kárpát-Ukrajna területén élnek, továbbá a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját.

A katonai parancsnokoknak javasolták, hogy a nyilvántartásba vétel során, azaz november 14 és 16 között mindenkit tájékoztassanak arról, hogy november 18-án kötelesek másodszer is jelentkezni azért, hogy ezt követően az egész kontingenst, köztük a hadköteleseket, konvojkísérettel, menetoszlopokban a hadifoglyok számára létesített lágerrekbe hurcolják. A határozatot Petrov hadseregtábornok, a front csapatparancsnoka és a front katonai tanácsának tagjai – Mehlisz vezérezredes, Novikov vezérnagy és Kariofilli tüzérségi altábornagy írta alá.

HADIFOGOLY-ÁTVEVŐHELYEK ÉS GYŰJTŐTÁBOROK

Kárpátalja területén egyáltalán nem léteztek hadifogolytáborok. Működtek hadifogoly-átvevőhelyek, amelyek, mint az a front katonai tanácsának november 13-i határozatából kitűnik, különböző mértékben voltak feltöltve.

Ilyen átvevőhely volt Perecsenyben, ahol mintegy 2 ezer ember tartózkodott, egy másik Szolyván, amit 2. sz. gyűjtőtábornak neveztek, ahol 15–18 ezer embert helyeztek el. Ezenkívül Huszton volt még két ideiglenes gyűjtőtábor, amelyeket a 4. Ukrán Front katonai tanácsának határozata alapján hoztak létre csak arra az időre, amíg a letartóztatott személyeket hadifogolytáborba nem szállítják.

A hadifoglyok átvevőhelyei és a gyűjtőtáborok a front lágerrendszerét alkották, amelynek Szamborban volt a központja. Ez a rendszer gondoskodott a hadifoglyok és internáltak átvételéről, „szűréséről”, ellátásáról és más lágerbe továbbításáról, többek között a vasútvonalak helyreállítására stb., és közvetlenül a Szovjetunió belügyi népbiztossága hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztályához, később az NKVD hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályához tartozott.

A november 14–16-i és 18-i akciót számos más szervezési intézkedés is megelőzte, beleérte a fentebb említett személyek felkutatását és letartóztatását, a helyőrségi csapatok felhasználását a letartóztatottak konvojkíséretéhez az Ungvár–Szombor és a Szolyva–Szombor közötti útvonalon, a letartóztatottak számára élelmezési helyek létrehozását.

November 12-én a hátszág védelmével megbízott csapatok parancsnoka, Fagyjev vezérőrnagy tanácskozássra hívta össze a katonai parancsnokokat és helyetteseiket. Itt ismertette velük a küszöbön álló akció lényegét és a katonai parancsnoknak a front katonai tanácsával egyeztetett parancsát, amelyet 1944. november 13-án kellett kihirdetni Kárpátalja valamennyi városában és községében.

Természetesen ilyen rövid idő, gyakorlatilag egy nap alatt nehéz volt mindezt megvalósítani. Azonban feltételezhetjük, hogy ezt a tervet már előre pontosan kidolgozták, bár, mint az később kiderült, éppen az akció szervezésére jellemző kapkodás, annak túlméretezettsége a szervezők csalásai, a rossz élelmezés következményei már az első napokban sok kárpátaljai számára végzetesnek bizonyultak.

Például a letartóztatandó személyek túlnyomó többsége, azok, akik november 16-án benyújtották igazoló okmányaikat, azt gondolván, hogy csak egyszerű nyilvántartásba vételről van szó, november 18-án csak azért mentek el a jelentkezési helyükre, hogy visszavegyék azokat. Arra azonban már nem volt lehetőségük, hogy hazamenjenek személyes holmijukért, élelemért vagy azért, hogy búcsút vegyenek hozzátartozóiktól.

Miután ellenőrizték az adataikat, már csak kísérettel vonulhattak ki az udvarra, vagy az utcára, lényegében lágerviszonyokba csöppentek.

De még a körülzárt udvaron és az utcán is folytatódott a begyűjtöttek megtévesztése. A katonai hatóságok emberei ugyanis azzal hitegették őket, hogy ideiglenes, háromnapos munkáról van szó, élelmezésüket útközben fogják megszervezni. Előfordultak olyan esetek is, hogy néhány tekintélyt élvező magyar agitátor bízta az embereket. Egyes településeken ünnepélyes külsőségek között dobszóval, papok és hatósági személyek áldásával búcsúztatták a „háromnapos munkára” indulókat. Valóban nehezen volt elképzelhető, hogy az egész csak káprázatos színjáték, amely a statiszták többsége számára a halálba vezető utat jelenti.

VALLOMÁSOK A MEGTÉVESZTŐ AKCIÓRÓL

Varga V. Sz. ungvári lakos emlékezik: *1944. november 18-a egy-két nappal a városban kihirdették, hogy az ungvári férfiak jelenjenek meg a Teleki (ma Duhnovics) utcai iskolában igazolásért, amely bizonyítja, hogy valóban helyi lakosok... Körülbelül 500-an gyűltünk össze. Kezdték beengedni az iskola épületébe: az egyik ajtón beléptünk, a másik ajtón, amely már a párhuzamos utcára nyílt, kiléptünk, de már egészen más emberként, teljesen kifosztva:*

elvették személyi iratainkat, óráinkat, késiünket... Bejelentik, hogy szervezeten Szolyvára visznek bennünket dolgozni. Azt sem mondták meg, mennyi időre. Valaki azonban azt hallotta, hogy három napra. Felsorakoztattak bennünket, katonai őrség mellett. A családot nem értesíthettük.

Útközben azonban, ha láttunk az utcán egy-egy ismerőst, odaszóltunk neki, hogy tudassa a családdal, Szolyvára visznek. Azon a napon Perecsenyen keresztül a menetoszloppal Poroskovóig jutottunk, ahol valamilyen helyiségben éjszakáztunk. Mindenki számára nem jutott hely, még állni sem lehetett rendesen. Élelem semmi. Persze senkinél sem volt ennivaló... Reggel aztán adtak bablevest és egy darab száraz kenyeret.

Hricko Sz. L. ungvári lakos: *Apám, Hricko Lajos, aki 1904-ben született, villanyszerelőként dolgozott az Ungvári Villanytelepen. Mint szakemberrel, jól bántak vele. Miután bevonultak a szovjet csapatok, Hrabár, a villanytelep igazgatója különleges igazolást adott apámnak... Azon a napon, 1944 novemberében apám éppen hazafelé tartott a munkából. A katonák polgári személyekből álló menetoszlopot kísérték végig a városon. Odaléptek az apámhoz és berántották a menetoszlopba. Nem segített a Hrabár által adott igazolás sem. Egy ismerős nő látta, mi történik apámmal, és az tudatta anyámmal, aki máris kapta magát és elindult apám keresésére. A menetoszlopot már a daróci vasúti átjárón túl érte utol. A katonák azonban nem engedték apámhoz. Csak hátulról láthatta.*

Malahova E. B. ungvári lakos: *Apám, Váradi Barnabás, aki 1900-ban született, kántor volt a beregszászi református templomban, ahonnan 1944 novemberében vitték el. Apám mások révén értesítette anyámat letartóztatásáról, és kérte, jöjjön el hozzá, hogy átadhassa neki a lakáskulcsot. Anyámmal együtt mentünk ahhoz az épülethez, ahol apámat tartották fogva. Őt azonban nem engedték ki, csak az ablakon adhatta ki a kulcsot anyámnak. Azt mondta, ne izguljunk, csak három napra viszik el. Többé nem láttuk. A Minszk megyei Boriszovban halt meg hastífuszban. Kiment az illemhelyre, összeesett és meghalt. A szemtanúk legalábbis így mesélték el a halálát.*

Nagyapánkat, az 1881-es születésű Balla Sándort is elhurcolták. Három ízben vitték el. A nagymamámnál egy KGB-s lakott, akit megkért, álljon ki nagyapám mellett, hiszen lágerbe nem visznek 50 évesnél idősebb férfiakat. De nem segített. Azt mondta, hogy a nagyapám magyar... Este vitték el. Gyalog ment, de nem jutott el Szolyváig, útközben meghalt. Azt sem tudjuk, hol van a sírja...

Nem tudjuk, mi lett a sorsa, nagybátyámnak, anyám testvérének, az 1913-as születésű Balla Istvánnak. Valahol a lágerben esett el... Heten maradtunk: anyám, a nagymamám és mi öten, gyerekek. Igaz, az idősebbik bátyám, György 13 éves volt. Valamennyien őt tartottuk a családban a legidősebbnek. Szót fogadtunk neki. Korán kezdett el dolgozni.

Vajdaffi G. Z. ungvári lakos: Ungváron kihirdették, miszerint minden katonaköteles férfinak igazolnia kell, hogy ungvári lakos. Papírjaival meg kellett jelennie a mai Duhnovics utcában az egykori római katolikus fiúiskolával szemközti házban. Rossz előérzetem volt, aggódtam, de engedelmeskedni kellett a számunkra újnak számító rendnek... Anyám ragaszkodott hozzá, hogy menjek el és igazoljam, törvényes ungvári lakos vagyok. Valóban megnézték papírjaim, rányomtak egy háromszögű bélyegzőt, és hazaengedtek. De figyelmeztettek, hogy holnap, azaz november 18-án jelenjek meg személyesen ezekkel az okmányokkal. Semmilyen célzást nem tettek arra, hogy ez az utolsó szabadon töltött éjszakám, és holnap már megkezdődik számomra a lágerélet. Ezért másnap még magabiztosabbnak éreztem magam, amikor elmentem a papírokért. Megkérdezték, hogy magyar vagyok-e. Miután igennel válaszoltam, egy katonát állítottak mellém kísérőnek, aki elkísért a körülbelül száz méterre levő házba... Három napig tartottak ott bennünket élelem nélkül. Csak véletlenül volt valakinél eledel. Voltak ott ismerősök is. Később, körülbelül 150-en lehettünk, kivezettek az utcára. A korzón át az 1-es sz. iskola mellett a folyóparton elhaladva a főpostával szemben levő egykori fahídon keresztül a Munkácsi utcán, Darócon és Barvinkoson át Szolyva felé tartottunk... A városban gyorsan elterjedt a hír, hogy a férfiakat összeterelek. A Duhnovics utca környékén gyülekezni kezdtek az emberek, főleg a letartóztattak feleségei. Amikor a letartóztattak menetoszlopa a korzón és a folyóparton haladt végig, a nők megpróbálták némi élelmet átadni férjüknek, fiúknak vagy apjuknak, ám az örök durván elhárították e próbálkozásokat. Feleségemet, többek között egy őr megütötte egy puskával és elzavarta a menetoszloptól.

Az asszonyok közül egyesek, lehettek vagy 30–35-en, egészen Barvinkosig kísérték a menetoszlopot, ám amikor az örök leadtak egy sorozatot a levegőbe, és figyelmeztették őket, hogy a következő sorozat már rájuk irányul, lemaradtak a menetoszloptól...

Az éjszakát Szerednyén töltöttük a görög katolikus templomban. Ide terelték be mind a 150 embert. Az ajtónál egy fegyveres katona állt őrt. Hihetetlenül kevés volt a hely. Az itt töltött éjszakát aligha lehet pihenésnek vagy alvásnak nevezni.

Először Kalnikban adtak ennünk valamilyen levesfélét. Majd tovább zavartak bennünket Munkács felé. A lakosság látta, hogy éhesen hajszoznak bennünket, még vizet sem adnak. Egy nő hozott egy vödör vizet, de az egyik őr leöntötte vele.

... Kalnikban egy öreg zsidó házába tereltek be bennünket. Úgy összezsúfoltak bennünket, mint a dobozban a heringet. Egyre inkább az volt az előérzetünk, hogy ennek nem lesz jó vége. Két ember elhatározta, hogy megszökik. A kéményen keresztül kimásztak a tetőre és megszöktek. Reggelre négy-öt emberrel lettünk kevesebben.

A Beregvárról kivezető úton szembetalálkoztunk egy szekérrel, a bakján egy 13 éves fiú ült. Az egyik katona leráncigálta a szekérről és bedobta a

menetoszlopba. Máig is hallom a hangját: „Engedjenek el, apám agyonver. Megdöglik a ló... „De velünk kellett jönnie egész Szolyváig. Igaz, ott elengedték, mert a menetoszlopban három vagy négy emberrel több volt, azaz minden szigorúbb nyilvántartás nélkül vezettek bennünket... Ha tudtam volna, mi vár rám, én is megszöktem volna. Bennünket azonban fegyelemre neveltek. Azonkívül reméltük, hogy hamarosan elengednek, hiszen nem voltam katona.

Juhász F. M. ungvári lakos: 1944. november 18-ának előestéjén a beregszászi járás falvaiban (akkor Nagybaktán éltem) kihirdették, hogy a 18–50 éves férfiaknak Beregszászban kell gyülekezniük háromnapos közmunkára. Élelmet, fehérneműt vittünk magunkkal. Később, pontosan ennek köszönhetően menekültünk meg. Vagyis annak, hogy az első időkben töltöttem be a 18. életéve, apám a 46-ikat taposta. Mindannyiunkat egy iskolában gyűjtötték össze. Amikor megkérdezték az emberektől, ruszin-e vagy magyar, apám ruszinnak vallotta magát és elengedték. Én még fiatal voltam és a velem folytatott beszélgetés során célzásokat tettek rá, én is tegyem azt, amit az apám. Akkor hazaengednek. Nekem azonban kellemetlen volt társaimmal szemben, nem akartam itt hagyni őket, és magyarnak vallottam magam. Gyakorlatilag önként egyeztem bele a „háromnapos” munkába, amely másfél évi kényszermunka lett számomra. Gyalog azt ehattuk, amit magunkkal vittünk.

Azarina J. B. ungvári lakos: Apámnak, az 1903-as születésű Szilágyi Bálintnak 5 gyermeke volt. Ezért a hadseregbe se hívták be... Rendelkezett minden szükséges papírral és lojalis volt az új hatóság iránt is.

Amikor apám megjelent a mai Duhnovics utcai iskolában az okmányok „beregiztrálása” végett, egyszerűen letartóztatták. A többiekkel együtt teherautóra ültették és Szolyvára vitték a koncentrációs táborba. Ez 1944 novemberében volt. A tél vége felé pedig átszállították Szamborba...

Szambor után mi, gyerekek semmit sem tudunk róla. Amikor 46–48-ban a magyarok kezdtek visszaszállingózni a lágerből, napról napra fogyatkozott az a reményünk, hogy még egyszer találkozhatunk apánkkal. A hivatalos szervek is homályosan fogalmaztak: lehet, hogy visszatér, lehet, hogy egy másik családot választ magának, lehet, hogy elutazott Amerikába, ami, természetesen, nem volt igaz.

Nővérem, Jolán, aki 16 esztendő volt, járt apámhoz Szolyvára, de közletről nem találkozott vele, csak a drótkerítésen át láthatta. Túrót, tejet, kenyeret vitt neki. Az őrségen keresztül adta át. Apám 1945 elején tífuszban megbetegedett és márciusban meg is halt.

Tirkánics M. I. ungvári lakos: Apám, Vittinger József, aki 1898-ban született, nem volt katona... Amikor 1939-ben Kárpátaljára bevonultak a magyarok, apámat nem ismerték el magyarnak. Azzal gyanúsították, hogy zsidó.

Apámnak ezért rengeteg papírt kellett beszereznie, hogy nagyanyáimig és dédnagyanyáimig visszamenőleg bizonyítsa nemzetiségét.

Apámat 1944. november 18-án tartóztatták le. Az oroszok azonnal elhitték, hogy magyar. November 18-át megelőzően kihirdették, hogy a 18 és 50 év közti férfiaknak meg kell jelenniük a kijelölt helyen és időben személyi igazolványukkal együtt. Körülbelül százan gyűltek össze. Még aznap elindították őket Szolyvára.

Az ungvári lakosok, többek között a letartóztatottak rokonai és hozzátartozói megtudták, hogy azokat a férfiakat, akik magyarnak vallják magukat, nem engedik haza. Ezért az anyák, feleségek, gyermekek közül sokan eljöttek a Duhnovics utcába. Amikor odaértem, a menetszlop már a vasútállomás felé tartott. Láttam apámat. Át akartam neki adni egy kis ennivalót, de az örök puskatussal elzavartak. Elértük a vasúti átjárót. Apám nyugtatott, hogy hamarosan visszatér, csak három napra viszik. Később az örök mindenkit elzavartak. 14 éves voltam akkor...

Egy hét múlva vettem három kenyeret és nagynénémmel együtt Szolyvára utaztunk, ahol már igen sokan voltak. A munkácsi híd előtt szovjet katonák felvettek gépkocsijukra és velük utaztam Szolyváig.

Itt már rengetegen voltak. Ott láttam meg a magyar hadifoglyokat, akik a hidat állították helyre. Elgyötörtek, fáradtak voltak. Odaadtam nekik az egyik kenyeret, mert nagyon megsajnáltam őket. Még mindig emlékszem rá, hogyan osztották szét egymás között azt a kenyeret.

A láger egy dombon terült el. Odamentem a drótkerítéshez, de apámat nem láttam. A drótkerítés innenső oldalán szintén több ezren voltak.

Azon az estén az egyik gazdánál éjszakáztam. Másnap láttam polgári személyekből álló menetszlopot, amint az örök kísérik, de apám nem volt közöttük. Ismét csak odamentem a lágerhez. Szörnyű, amit láttam. Egy tiszt lóháton ülve katonákkal együtt elzavarta az embereket a drótkerítéstől, akik, mint én is, megpróbálták élelmet eljuttatni hozzátartozóiknak. Az egyik szekéren egy várandós asszony ült. Amikor azonban a százados megparancsolta a katonáknak, hogy mindenkit zavarjanak el a drótkerítés mellől, a lovak megvadultak és felborították a szekeret. A nő ott a helyszínen megszülte gyermekét, az emberek kiabáltak, szétszaladtak.

A harmadik napon ismét odamentem a láger drótkerítéséhez. Beszélgetésbe elegyedtem az egyik őrrrel. Alacsony növésű, világos hajú volt, de úgy tűnt, hogy idősebb nálam. Megkérdezte, hogy kit keresek. Megmagyaráztam, és megkértem rá, hogy adjon át egy kis csomagot az apámnak. Beleegyezett. Ami meglepő, át is adta apámnak az élelmet és a takarót, amit vittem neki. Amikor apám hazatért, ő mesélte el ezt.

Beköszöntött a tél. Többé nem jártunk apámhoz. Vagyis megtudtuk, hogy egy másik lágerbe szállították át.

Agejeva I. F. ungvári lakos: *Apám, Kovács Ferenc 1904-ben született és az ungvári vasútnál dolgozott. A munkájával szemben nem volt semmilyen kifogás. A hadseregben nem szolgált.*

1944 novemberének derekán hívták apámat a vasúti irodába. A főnök is ott volt, egy szovjet tiszt és egy polgári személy, akit apám nem ismert. Megkérdezték apámtól, milyen nemzetiségű. Magyarnek vallotta magát. Ezek után letartóztatták és a vele hasonlókkal együtt menetoszlopban, örök kíséretében Szolyvára vezényelték.

Még abban az évben, 1944-ben meghalt az anyám. Négy kisgyermek maradt árván. Én akkor két éves voltam. De még ez a körülmény sem mentette meg apámat a lágertől.

Megőriztük a családot. A kissejőci rokonok segítettek benniünket. A bátyám, aki a legidősebb volt, 16 éves, dolgozni ment.

A bátyám és a nővérem, Ilona, aki 12 éves volt, Szolyvára járt apámhoz, ennivalót vittek neki, találkoztak vele. A nővéremnek még a lágerbe is sikerült bejutnia. Láttam azt a barakkot, ahol apám feküdt a csupasz betonon. Az örök megfenyegették, hogy lelövik, csak a kora mentette meg.

Ezekből a rendelkezésünkre álló visszaemlékezésekből több tucatot is idézhetnénk annak bizonyítására, hogyan magyarázták az „internálást” a szemtanúk és maguk az internáltak.

ÖSSZEGZŐ KATONAI JELENTÉSEK A BEGYŰJTÉSEKRŐL

Az akciót irányító jelentéstévők közül kiemelten fontos dokumentumnak tartjuk a 4. Ukrán Front NKVD csapatparancsnokának. Fagyjev vezérőrnagynak és Boszjij ezredesnek Petrov hadseregtábornokhoz, a 4. Ukrán Front csapatparancsnokához 1944. december 17-én intézett 00327. sz. jelentése: „A front katonai tanácsa 1944. november 13-i 0036. sz. határozatának teljesítése végett az NKVD csapatai az ellenség Kárpát-Ukrajna területén letartóztatott, a front hadtápterületén rekedt tisztjeit és katonáit, valamint a letartóztatott magyar és német nemzetiségű hadköteles személyeket, a magyar csendőrség és rendőrség csendőreit, rendőreit és hivatalnokait a hadifoglyok számára kijelölt gyűjtőhelyekre irányították, összesen 15 152 főt. Köztük a/ 154 tisztet, ezen belül 132 magyart, 3 csehet, 3 szlovákot, 16 ruszint; b/ 7729 katonát, akik között 60 német és 7669 magyar nemzetiségű van; c/ 7093 hadköteles személyt, köztük 68 németet, 7025 magyart; d/ 176 csendőrt és rendőrt, akik között 164 magyar, egy német, 4 ukrán, 5 ruszin, egy szlovák és egy román nemzetiségű van.”

Jelentették azt is, hogy a letartóztatott személyeket gyűjtőtáborba toloncolták.

Külön kiemelték azt az ezen felül végrehajtott akciót, amelyet az NKVD csapatai hajtottak végre december 13-án és 14-én. Ennek során Szolyván, Munkácson, Ilosván, Nagyszőlősön, Huszton és Rahón letartóztatták a 18 és 50

év közötti német nemzetiségű férfiakat, nőket. Az akció eredményeképpen 292 embert tartóztattak le és küldtek gyűjtőtáborba.

November 18 és december 16 között az NKVD csapatai összesen 22 951 embert tartóztattak le és irányítottak gyűjtőtáborba, köztük 14 202 katonát, szakaszvezetőt és tisztet, 8564 német és magyar nemzetiségű hadköteles személyt, 185 csendőrt és rendőrt.

Jelezték, hogy a hadtápterület megtisztítása folytatódik.

A letartóztatottak között 120 német volt. Az összes többi, körülbelül 22 500 magyar nemzetiségű.

Ami a német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket illeti, azaz a kimondottan civileket, akiknek semmi közük nem volt sem a hadsereghez, sem a rendőrséghez, sem a csendőrséghez, belőlük, mint látható, eléggé sok volt – összesen 8564 fő. A következőkben, amint az az akkori események részvevőinek elbeszéléseiből és a levéltári dokumentumokból kitűnik, olyan személyeket is lágerekbe küldtek, akiket sem a háborús időkben, sem a háborút követő időkben nem lehetett bűnvádilag felelősségre vonni, mégis gyanúsak voltak az állambiztonság őreinek. Ők gyarapították az internáltak táborát és az NKVD szervei gyakran még a lágerekben is szigorú megfigyelés alatt tartották őket.

KIKIÁLTJÁK KÁRPÁTONTÚLI UKRAJNÁT

A nevezett *forgatókönyv* második felvonása a bolsevizálás, a szláv népek kollektív jogainak érvényre juttatása. Levéltári dokumentumok hiányában nincs lehetőség egyértelműen eldönteni, hogy a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége hogyan viszonyult az NKVD akciójához, illetve kijelenteni, hogy részt vett-e közvetlenül az akcióban. Az azonban kétségtelen, hogy tudtak a rengeteg polgári személy letartóztatásáról és magát a tényt egyeztettek. Az akciót elképesztő módon elbagatellizálták, és ami még inkább megdöbbentő, magabiztosan és *nyíltan* bonyolították le, háromnapos munka ürügyén. Abban az időben a Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának vezetősége a vidék igen fontos politikai eseményére készült, és a területen kialakult helyzet nem volt közömbös Ivan Turjanica, a területi pártszervezet vezetője, a későbbiekben Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártja Központi Bizottságának titkára számára. Alaposan tisztában kellett lennie a helyzettel. Többek között 1944. november 19-én, vagyis az elszigetelésre kijelölt tömeg jelentős része letartóztatásának másnapján nyílt meg a Kárpátontúli Ukrajna Kommunista Pártjának első konferenciája, amelyen a vidék pártszervezete tevékenységének távlati kérdéseit és Kárpátontúli Ukrajna Szovjet-Ukrajnával történő újraegyesülését vitatták meg. Egy héttel később, november 26-án Munkácson pedig megtartották Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak első kongresszusát, amelynek el kellett fogadnia a Kárpátontúli Ukrajnának Szovjet-Ukrajnával való újraegyesüléséről szóló kiáltványt. Tehát az állambiztonság szavatolását, a közrend fenntartását célzó

intézkedési terv megvolt, ezért nem kizárt, hogy a letartóztatási akció is része volt ennek a tervnek. Kétségtelen tehát, hogy ez a lényege a hadtápterületnek számító Kárpátalja teljes megtisztítását célzó döntésnek.

Ezzel kapcsolatban figyelmet érdemelnek a KGB megyei főosztálya egyik volt munkatársának a szavai, aki azt állította, hogy annak idején lehetősége volt megismerkedni egy 1944. november 11-i dokumentummal, amelyben *a kárpátaljai nép bizalmát nem élvező személyek ideiglenes izolálásáról* volt szó, és a rendeletet maga Ivan Turjanica írta alá.

A front parancsnoksága és katonai tanácsa az *Újraegyesülési Kiáltvány* elfogadása után csak 3 ezer gyengélkedő kárpátaljai szabadon bocsátásáról döntött, ezt a gesztust is látványos humánus akciónak tüntették fel. Hiszen a front gyűjtőtelepein maradt hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A *Szolyvai 2. sz. gyűjtőtáborban*, illetve a köznyelven ismert *Szolyvai lágerben* bekövetkezett tragédiákat főleg a járványok, a rendezetlen lágerélet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozták.

Turjanicáéknak és moszkvai parancsolóiknak arra volt jó ez a lázas sietség, hogy Nyugat előtt demonstrálták: a kárpátaljai *Néptanács* közakarattal jött létre, a *Kárpátontúli Ukrajna* mint mini-állam formailag is működőképes, hetek alatt ki tudta építeni saját hatalmi és közigazgatási struktúráját, minisztériumai törvényeket hoztak. Politikai jelentősége abban állt, hogy egy éven át Moszkvának értékelhetően hasznos szolgálatot tett: segített annak a látszatnak a kialakításában és fenntartásában, hogy a terület létrehozta saját legitim önkormányzatát, és a *népakaratnak* megfelelően szakítják el Kárpátalját Magyarországtól (illetve más megközelítésben: Csehszlovákiától). Kárpátontúli Ukrajna *állami státusát* mint *megvalósuló ruszin autonómia-törekvést*, a szovjetek nem akarták elismerni és elismertetni, hanem *átmeneti szerepet* szántak neki addig, amíg a Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsának Elnöksége (1946. január 22-én) egyetlen tollvonással felszámolta a *bábállamot*. Ezzel eltörölte minden eddigi kiváltságát. Az időközben félig bolsevizálódott, félig félrevezetett ruszin értelmiség egy csoportját kegyetlen csalódás érte, hogy Kárpátalját a *szovjet népek testvéri családjában* megyei szintű területté fokozták le, jeles képviselőit kizárták, meg sem hívták a vidék sorsáról kezdett tárgyalásokra, ahol azok fel akarták vetni a következő formációkat: szövetségi köztársaság, autonóm köztársaság, autonóm terület, népszavazás... Akik rádöbbentek arra, és ennek bármilyen jelét is adták, hogy az új gazdáknak csalódtak, hogy a ruszinságot még a nemzetiségétől és a vallásától is megfosztják, azokat elhurcolták, kivégezték. Egyszóval: a ruszin autonómia-törekvésért küzdő Bródy András és az ukrán függetlenségért kiálló Augustin Volosin sorsára jutottak.

KÁRPÁTALJAI FŐPRÓBA A NÉMETEK BEGYÜJTÉSÉRE

Létjogosultsága van annak a verzióknak is, hogy a magyar és német nemzetiségű polgári személyek letartóztatását (internálását) ama átfogó akció előjátékának tekinthető, amelyet arra az időre tervelték ki, és amelyet a 2., a 3. és a 4. Ukrán Front főparancsnoksága és az NKVD-csapatok irányításával vittek véghez a bulgáriai, romániai, jugoszláviai, magyarországi és csehszlovákiai németek internálása érdekében. Nem kizárt, hogy a kárpátaljai magyar és német férfilakosság letartóztatásakor szerzett „tapasztalatot” alkalmazta az NKVD és az állambiztonsági bizottság a mostanra már ismertté vált 1944. december 16-i 7161. sz. határozatának kidolgozásánál, amelyet maga Sztálin látott el kézjegyével. Az alábbiakban ebből a határozatból idézünk és összehasonlítjuk azt a 4. Ukrán Front katonai tanácsának határozatával.

„Mozgósítani és szovjetunióbeli munkára kell irányítani (internálni) az összes 17 és 45 év közötti munkaképes német férfiakat, a 18 és 30 év közötti munkaképes német nőket, akik a Vörös Hadsereg által felszabadított Románia, Jugoszlávia, Magyarország, Bulgária, Csehszlovákia területén tartózkodnak...

A mozgósítás irányításával az NKVD-t, ezen belül Berija elvtársat kell megbízni. Az NKVD-re kell bízni a gyűjtőtáborok megszervezését, a mozgósítottak befogadását, a menetszlopok kialakítását és útnak indítását és azok út közbeni őrzésének biztosítását.

Kötelezni kell Malinovszkij és Vinogradov (Romániában), Tolbuhin és Birjuzov (Bulgáriában és Jugoszláviában) elvtársakat, hogy a.) az adott országok kormányzati szervein keresztül biztosítsák a határozat első pontjában említett németek mozgósítását és internálását; b.) az NKVD képviselőivel, Antonovval és Gorbatyukkal együtt az illetékes katonai és polgári hatósági szervek közreműködésével tegyenek intézkedéseket a mozgósított németek gyűjtőhelyeken való megjelenésének garantálására.

Kötelezni kell Magyarországon Malinovszkij és Tolbuhin elvtársakat, Csehszlovákiában pedig Petrov elvtársat, hogy a katonai parancsnokon keresztül a front parancsnoka nevében rendelkezzenek a németek mozgósításáról a jelen határozat első pontja értelmében.

A mozgósított németeknek engedélyezni kell, hogy meleg ruhaneműt, egy váltás fehérneműt, ágyneműt, edényt és élelmet vihessenek magukkal, személyenként összesen 200 kilogrammot.

Meg kell bízni Hruljovot, a Vörös Hadsereg háttérparancsnokát, hogy biztosítson vasúti szerelvényeket és járműveket a mozgósított németek és internáltak elszállításához.”

Mint látható, a külső, gyakorlatilag szabványyszerű hasonlóság ellenére a 4. Ukrán Front katonai tanácsának határozata és a Szovjetunió állambiztonsági bizottságának határozata lényegesen különbözik egymástól, és nemcsak abban, hogy kiadásuk között egy hónapi eltérés van.

Először, az állambiztonsági bizottság határozatát, mint állami okmányt Sztálin, az államfő írta alá, és az rámutat a mozgósítás és internálás céljára, míg a letartóztatásról szóló határozat a letartóztatás okainak feltüntetése nélkül akár magának Petrovnak és Mehlisznak is lehetett volna a kezdeményezése.

Másodszor, anélkül hogy minősítenénk vagy helyeselnénk az állambiztonsági bizottság határozatát (amúgy is látható, hogy ez az eljárás az emberi erőtartalékok nyugati kényszermunkásokkal való feltöltésének egyik formája volt, míg a keleti vidékekről származó kényszermunkások milliói és a szovjet foglyok kívül voltak a Szovjetunió határain) észrevehető, hogy a kárpátaljai magyarokkal és németekkel ellentétben látszatra civilizáltabban viszonyultak a német lakosság begyűjtésének és internálásának megszervezéséhez. Ezzel kapcsolatban figyelemre méltó az állambiztonsági bizottság határozatának az a pontja, amely engedélyezte, hogy a németek összesen 200 kg meleg ruhát, fehérneműt, ágyneműt, edényt és élelmiszert vigyenek magukkal, amit a kárpátaljai németeknek és magyaroknak nem tettek lehetővé.

A romániai, bulgáriai és más országokbeli németek mozgósítása és internálása – az akció erőszakos jellege ellenére – úgy történt, hogy meghagyták a háború ezen szerencsétlen áldozatainak az emberi méltóságuk megőrzéséhez szükséges minimumot mind a gyűjtőhelyeken, mind pedig útközben. Ugyanakkor a fondorlattal összeterelt kárpátaljaiak gyakorlatilag már a letartóztatásuk első napjától meg lettek fosztva mindentől, még a darab kenyértől, a pohár víztől is.

Harmadszor, az állambiztonsági bizottság határozata értelmében a németek mozgósítása és internálása nyíltan zajlott le. A mozgósítottak vagy internáltak tisztában voltak helyzetükkel, míg a kárpátaljaiak csak a légerekben értesültek „internált státusukról”.

De mint már fentebb említettük, a kárpátaljai németek és magyarok nem követtek el semmilyen törvénysértést. Ami pedig a „szükséges biztonsági óvintézkedéseket” illeti, úgy ez teljes egészében Petrov és Mehlisz, Turjanica és mások, illetve azok lelkén szárad, akik féltették saját biztonságukat.

Negyedszer, romániai, bulgáriai, jugoszláviai, magyarországi és csehszlovákiai németek mozgósításának és internálásának menetéről, ezeknek a személyeknek a Szovjetunióba történő kiszállításáról az NKVD magas rangú vezetői – Appolonov, Gorbatyuk, Szladkevics tábornokok tettek másnaponként jelentést személyesen Berijának. A helyszíneken igen alaposan ellenőrizték az akció menetét, az ellenőrzést nem bízták rá sem a frontparancsnokra, sem pedig a front katonai tanácsára.

Kárpátalján más volt a helyzet. A magyarokat és németeket letartóztatták, légerekbe zárták, és senkinek senki előtt nem kellett felelnie a végrehajtott akcióért. Legalábbis ennek ellenkezőjét állító okmányokra, vagyis a felső körökhöz szóló jelentésekre nem akadtunk.

Ötödször, az említett országokban élő németek mozgósítása és internálása csak az egészséges személyekre vonatkozott. A betegek, rokkantak és munkára alkalmatlanok a gyűjtőhelyeken maradtak.

Ugyanakkor a 0036. sz. határozat nem tett kivételt a betegekkel és rokkantakkal, előírta, hogy le kell tartóztatni minden magyar és német nemzetiségű férfit. Még az 50 éven felülieket is.

Viszont mindez, amire egyébként jogosan hívta fel a figyelmet a központnak küldött jelentéseiben Mocsalov őrnagy, az NKVD osztályvezetője, nagymértékben kihatott arra, hogy a letartóztatottak körében járványok törtek ki, nőtt az elhalálozások száma. Feljogosította azt állítani, hogy a fertőző betegségeket járványügyi szempontból hátrányos vidékekről, többek között a Beregszászról, Munkácsról, Ungvárról jött hadifoglyok és internáltak hurcolták be a lágerbe.

Nem hagyható figyelmen kívül, hogy az 1944. évi novemberi kárpátaljai eseményeknek voltak más vonatkozásai is. Közismert Malinovszkijnak, a 2. Ukrán Front csapatparancsnokának az a rendelete, amelyet az állambiztonsági bizottság már említett 1944. december 16-i 7161. sz. határozata alapján adott ki, ahol ez áll: „... 1944. december 25-től 1945. január 10-ig szovjetunióbeli munkára mozgósítsák és internálják a Magyarország és Erdély területén élő 17–45 év közötti munkaképes német férfiakat és a 18–30 év közötti munkaképes német nőket...”

Az állambiztonsági bizottság ezen határozatának teljesítése eredményeképpen az 1. Ukrán Front hadműveleti területéről **1945. március 20-ig körülbelül 40 ezer németet vittek a Szovjetunióba.**

A SZOLYVAI 2. SZ. GYŰJTŐTÁBOR A KATONAI JELENTÉSEK TÜKRÉBEN

1944 decemberének derekától a szolyvai 2. sz. gyűjtőtáborban rendkívül feszült helyzet alakult ki. A hadifoglyok és internáltak között terjedtek a fertőző betegségek, az átvevőhelyek és a rabkórházak túlszűfoltak voltak, a betegek szállításához hiányoztak a szükséges járművek, a vasúti alagutak és vasúti sínek helyreállításához kirendelt munkásbrigádokat állandóan fel kellett tölteni. Mindez gyakorlatilag lehetetlenné tette, hogy teljesítsék Mocsalov állambiztonsági őrnagy utasítását, valamint az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz. parancsát. Hasonló volt a helyzet a többi lágerben, ahová 1944. novemberében kerültek a kárpátaljaiak, ahol továbbra is internáltaknak tekintették őket.

Maga Mocsalov őrnagy a feletteseinek tett jelentéseiben nem nevezte másképp a hadifoglyok gyűjtőtáboraiban tartott kárpátaljai polgári személyeket, mint „letartóztatottnak”, vagy „hadifoglyoknak és internáltaknak, akiket a front katonai tanácsának parancsára tartóztattak le”, önkéntelenül rámutatva ezzel is az akció valódi kezdeményezőire.

Az 1944. november 18-i akció teljesebb megértése céljából nem érdemtelen szólni a Mehlsiz kezdeményezésére elterjesztett „*tévesen letartóztatott*” meghatározásról. (Ezt megelőzően az NKVD 1945. január 11-i 0016. sz.

parancsa értelmében az internáltak kötelező volt letartóztatottaknak nevezni.) Kétségtelen, azok számára, akik a beláthatatlan GULAG más légereibe vezényeltek, s akik odavesztek, akárcsak rokonaik és hozzátartozóik számára semmi jelentősége sem volt e megkésett beismerésnek. De azok számára, akik a 4. Ukrán Front légereiben, különösen a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban sínylődtek, Mehlsiz beismerése egyet jelentett az élettel. Mi több, Mehlsiz, aki a magyar és német férfiak 1944. novemberi letartóztatásának egyik kezdeményezője és gyakorlatilag a 4. Ukrán Front katonai tanácsa által elfogadott 0036. sz. határozat társszerzője volt, hiszen ott áll az aláírása, felhívja a figyelmet a következőkre: „... a 4. Ukrán Frontnak a hátság védelmével megbízott csapatai által tévesen letartóztatottak. „És utasítást ad szabadon bocsátásukra.

Vajon a „tévesen letartóztatottak” közül kiket és hányat engedtek szabadon? Eléggé átfogó elképzelést nyújt erről az a jelentés, amelyet Mocsalov állambiztonsági őrnagy intézett Petrov altábornagyhoz, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály vezetőjéhez: *„Mehlsiz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében szabadon bocsátják a frontokon működő átvevő- és elosztólágerekből és gyűjtőtáborokból azokat a kárpát-ukrajnai állampolgárokat, akiket a 4. Ukrán Front hátságvédelmi csapatai tévesen tartóztattak le és küldtek lágerbe.”*

Mehlsiz utasítására szabadon kellett bocsátani: a/ a szláv nemzetiségű személyeket; b/ a zsidókat; c/ a 45 éven felüli magyarokat; d/ a kommunistákat; e/ Kárpátontúli-Ukrajna egyes iparvállalatainak szakembereit.

Azokat a személyeket bocsátják szabadon, akik nem álltak a rendőrség és más büntető és végrehajtó szervek szolgálatába nem tartoztak az ellenséges hadsereg tiszti állományába és nem gyanúsíthatók szovjetellenes tevékenységgel.

1945. január 20-ra szabadon bocsátottak 674 szláv nemzetiségű személyt, 13 zsidót, 1378 magyar nemzetiségű 45 éven felüli személyt, 425 rokkant magyar nemzetiségűt, három kommunistát, 39 sóbányász-szakembert, a Nagybockói Vegyi Üzem három szakemberét.

Ugyanazon Mocsalov Voronovhoz, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztályvezető-helyetteséhez intézett 1945. február 9-i 0327. sz. jelentésében az áll, hogy az 1945. január 6-tól 31-ig szabadon bocsátottak száma a következőképpen oszlott meg: 907 szláv nemzetiségű, 21 zsidó, 1795 magyar nemzetiségű 45 éven felüli, 609 magyar nemzetiségű rokkant, 6 kommunista, 41 sóbányász-szakember, a Nagybockói Vegyi Üzem három szakembere. Más okmányt, amely eltérő adatokat tartalmazott volna, nem találtunk és feltételezhető, hogy a szabadon bocsátottak (számuk 3382 fő volt) „tévesen letartóztatott”, de még életben maradt személyek összlétszámát jelenti.

A bizottság folytatta a „tévesen letartóztatottak” felkutatásával kapcsolatos munkát, s azt körültekintően ellenőrizte Mocsalov őrnagy, akárcsak Mehlsiz vezérezredes, a front katonai tanácsának tagja. Figyelemre méltó ebben a

vonatkozásban Mocsalovnak az az utasítása, amelyet Jermilov századoshoz, a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnokához intézett 1945. január 2-án:

„... Mehlisz vezérezredes, a front katonai tanácsának tagja rendelkezésére javaslom, hogy az internáltakat haladéktalanul különítsék el a hadifoglyoktól. Ha lehetséges, hozzanak létre számukra külön zónát és vesztegzárat.”

Hasonló a 3. sz. szinai gyűjtőtábor parancsnokához, Dohin századoshoz intézett 1945. január 2-i utasítás hangneme: *„Utasítást adtam arra, hogy ön küldje Perecsenybe az összes magyar hadifoglyot és internált személyt. Ez azt jelenti, hogy külön utasításig egy magyart sem küldhetnek lágerbe. Ön ugyanakkor azt jelenti, hogy 1944. december 31-én 1200 főt küldött lágerbe és 626 ember tartózkodik a gyűjtőtáborban, hogy aztán lágerbe küldje őket. Honnan van Önnek ilyen kontingense? Tudomásom van róla, hogy a 2600 hadifogoly között mintegy 2000 fő magyar és valamennyiüket Perecsenybe kell küldeni.”*

Ugyanazon a napon a Sztarij Szambor-i 22-es számú láger parancsnokának, M. K. Mkervalidze őrnagynak, 1945. január 2.: *„... Haladéktalanul engedjék szabadon a hazautazás jogával a következő internált személyeket: Szabó Bélát, Berkaz Pétert, Berkaz Sajturt (Arturt?), Kilzaj Jánost, Rejvaz (Révész) Bertalant, Román Gyulát, Kovács Gyulát, Pedruk Andrást. Az említett személyek valamennyien Perecsenyből az utolsó szakasszal érkeztek önhöz.”*

Természetesen egyesek neve el van torzítva, de nem ez a lényeg. Hanem az, hogy visszanyerték szabadságukat és legalább hozzátartozóik körében érhette őket utol a halál, hiszen valamennyien súlyos betegek és legyengültek voltak.

Így ért véget a 4. Ukrán Front hadtápterületén rekedt ellenséges katonáknak és tiszteknek, illetve azoknak a 18–50 év közötti hadköteles személyeknek a „letartóztatása”, akik még a 4. Ukrán Front lágereiben voltak. Mások számára, akik már elkerültek a 4. Ukrán Front lágereiből, a „letartóztatás” kitolódott egészen 1948-ig.

* * *

Előkerült Mocsalovnak, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó osztály vezetőjének feletteseihez intézett jelentése. Ebben leírja a hadifoglyok és internáltak embertelen helyzetét, amelyet a fertőző betegségek terjedése és az úgynevezett „helyreállítási munkálatoknál” foglalkoztatott foglyok kegyetlen kizsákmányolása tetézt. Többek között 1945. január 4-én Mocsalov a következőket jelenti Voronov ezredesnek, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnök-helyettesének: a Volóc–Munkács közötti vasútvonal helyreállítására a 45. sz. és a 46. sz. vasúti brigádoknak 1944. november 19-én a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborból 5430 hadifoglyot és internáltat adtak át.

Ha hét folyamán mintegy 3 ezer ember dőlt ki, jelentős részüket rendkívül kimerült állapotban irányították vissza, szakadozott, viselésre alkalmatlan

lábbeliben a táborba. A munkálatokra kivezényelt hadifoglyok körében igen magas a halandóság. Tények:

„1. 1944. december 4. A 46-os számú vasúti brigádtól visszaküldtek 594 főt, akik közül 373 fő beteg, 209 rendkívül legyengült, 5 lázas beteg 25 bélhurutos, 32 rühös, 102-nek feltörte a lábát a lábbeli. 150-en mezítláb érkeztek.

2. 1944. december 19. Borovszkij százados, a 45. sz. vasúti építőbrigád konvoj-parancsnoka kísérte a vonatot a szambori állomásra, hogy több mint 600 embert adjon át a 22. sz. szambori lágerbe. Útközben hatan meghaltak, holttestüket kidobták a sínekre.

A lágerbe hozott 610 fő közül 15-en a kapu előtt lelték halálukat, 9 ember pedig azon a napon, amikor átadták őket gyógykezelésre a rabkórházba. 180 ember azonnal kórházi ápolásra szorult.

A többiek mind legyengült és kimerült állapotban voltak és legalább két hónapra van szükségük ahhoz, hogy magukhoz jöjjenek.

3. 1944. december 27. A vasúti építőzászlóalj egy szakaszt szállított, amelyből 13 fő meghalt, 89 embert különféle betegségekkel a 2149-es számú rabkórházba szállítottak és csak 96 rendkívül legyengült embert vett át a láger.

A két szakaszban 43-an megfagytak.”

Mindezek a tények, mutat rá Mocsalov, azt bizonyítják, hogy a katonai helyreállítási munkálatok főosztályának vezetői durván megsértik a foglyokkal való bánásmód szabályait.

Az alultápláltság, a fertőtlenítési intézkedések és a munkára fogott 2500 fő orvosi ellátásának hiánya ahhoz vezethet, folytatja Mocsalov, hogy a jövőben őket sem lehet majd munkaerőként alkalmazni. A munkából betegen és kimerülten visszatért hadifoglyok révén a láger rabkórháza és a front egészségügyi főosztálya által kijelölt kórházak megteltek. Összesen mintegy 3 ezer embert gyógykezelnék...

Továbbá: „... Kérem önt: 1. Vesse fel a Vörös Hadsereg hadbiztosi főosztálya előtt, hogy januárra és februárra a keretet egészítse ki 3 ezer élelmiszer-csomaggal, amire a 4. Ukrán Front hálózatához tartozó rendkívül legyengült és kimerült személyek fizikai felépülése érdekében van szükség.

2. Hogy tehermentesítsük a front kórházait, kérem, vesse fel a Vörös Hadsereg hátországi törzskara előtt, küldjenek 1945 januárjának második felében két, egyenként 800–900 személyes betegszállító szerelvényt.”

Jezsov egészségügyi gárdaezredeshez, az NKVD 4. osztályparancsnokához intézett 1945. január 14-i 0127 sz. jelentésében. Mocsalov ahhoz képest, amit Voronov ezredessel, az NKVD mellett működő, a hadifoglyok és internáltak ügyeivel foglalkozó főosztály főnök-helyettesével közölt, részletesebben leírja az 1944. december 27-i helyzetet:

„... 1944. december 27., az ezer hadifogoly közül 200 főt visszaküldtek a lágerbe, mivel fizikai munkára alkalmatlanok. Ezek közül 96 személyt befogadtak a lágerbe, többek között 11 disztrófiás beteget, 43 főt megfagyott testrészekkel, 5 embert gyomor- és bélpanaszokkal, 38-at egyéb panaszokkal. 89

ember kórházi ápolásra szorul, 15 útközben meghalt. Ez alatt az idő alatt munkavégzés közben 22-en haltak meg...”

Mocsalov ezt a jelentést újabb adatokkal egészítik ki: „... 1945. január 1. A 45-ös számú vasúti brigádtól érkezett egy hadifoglyokból álló 127 fős szakasz. Útközben 12-en meghaltak, 79-et kórházban ápolnak, 35 főt lágerben helyeztek el.

1945. január 4. A 45-ös számú vasúti brigádtól 704 fős szakasz érkezett. Köztük 350 ember különböző méretű fagyási sérülésekkel, 63 bélhurutos, 36 egyéb betegségben szenvedő, 71 disztrófiás. Ezen belül 34 fő agonizál, akik közül 12-en a vagonokból történt kiszállást követően meghaltak, 13-an pedig az első napokban, még mielőtt a láger átvette volna őket.

A 46-os számú és a 14-es számú vasúti brigádoktól 1944. november 29-től december 22-ig 1330 fő érkezett a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba. Köztük 585 disztrófiás beteg, 48 legyengült személy, 82 bélhurutos, 12 lázas beteg, egy tetves.

Okok: A parancsnokoknak a foglyokkal szembeni felelőtlen magatartása, nem gondoskodtak a megfelelő körülményekről, (a szabad ég alatt tartották őket, rendszerint ott helyezték el őket vagy fűtetlen helyiségben); nem nyújtottak orvosi segítséget, jöllehet a katonai alakulatok számára ezekre a célokra kiutaltak gyógyszereket; a hadifoglyokat nehéz munkára használták; az egyes számú norma szerint kaptak ellátást.”

Így jellemezte az internáltak és betegek helyzetét maga Mocsalov a központnak küldött jelentéseiben.

HALÁLOS JÁRVÁNY A SZOLYVAI TÁBORBAN

1944 decemberének derekától kezdve annak következtében, hogy a szolyvai gyűjtőtáborban flekk- és hastífusz, torokgyík, vérhas stb. tört ki, a helyreállítási munkálatokra kivezényelt hadifoglyok és internáltak az állandó alultápláltság miatt rendkívül legyengültek, a gyűjtőtábor működése ténylegesen megbénult. Ekkorra a front katonai közegészségügyi főosztályának rendelkezésére Munkácsról Szolyvára helyezték át a 4292. sz. fertőzőkórházat, de nem volt képes megbirkózni a járványokkal. A 2149-es szambori rabkórház, akárcsak a könnyű sérülteket ápoló kórház hihetetlenül túlzsúfolt volt. Mindez a gyűjtő- és elosztóállomások vezetősége körében komoly aggodalmat váltott ki. Csupán 1944. december 20-tól 30-ig Mocsalov őrnagy a megromlott közegészségügyi-járványügyi helyzet, az elhalálozás számának növekedése és a megtett szervezési intézkedések kapcsán több mint 20 jelentést küldött az NKVD felső szerveihez. Mindez azonban alig javított a hadifoglyok és internáltak gyűjtőtáborainak helyzetén.

Prognosztizálva a helyzetet, mind 1944 decemberében, mind pedig 1945 januárjában Mocsalov felhívta a figyelmet arra, hogy utaljanak ki betegszállító

szereplőket és növeljék a betegek fejadagjait. De mint kiderül, minden maradt a régiben, intézkedést nem tettek a gyűjtőtáborok helyzetének javítására.

A hadifoglyok gyűjtőtáborainak, többek között a szolyvai gyűjtőtábornak tehermentesítésére tett kísérletek annak révén, hogy az egészségesnek számító hadifoglyokat és internáltakat elszállították és a betegeket a hátszágban lévő speciális kórházakba, úgynevezett egészségjavító lágerekbe küldték, miközben túlnyomó többségük meztelen volt és takarót sem kaptak, sokak számára ez az út végzetesnek bizonyult. Emellett úgy tűnik, eltörpül a front parancsnokságának és katonai tanácsának a több mint 3 ezer kárpátaljai szabadon bocsátását célzó humánus akciója. Hiszen a front gyűjtőtelepein maradt hadifoglyok és internáltak ténylegesen pusztulásra voltak ítélve. A 4. Ukrán Front parancsnoksága, amelynek csapatai ebben az időben nem folytattak aktív harci cselekményeket, nagyobb figyelmet fordíthatott volna a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborban kialakult helyzetre és sokkal több törvénytelenül letartóztatott személyt, illetve hadifoglyot menthetett volna meg. Mert amint az a levéltári dokumentumokból kiderül, más frontok parancsnokai ezeket a kérdéseket a frontviszonyok körülményei közepette önállóan oldották meg, és sok foglyot szabadon bocsátottak anélkül, hogy előzőleg a hátszágban lévő lágerekbe küldték volna őket. Ezeknek a szabadon bocsátottaknak a száma több mint 200 ezerre tehető. Amint az a fentebb ismertetett okmányokból kiderül, a szolyvai 2. sz. gyűjtőtáborban bekövetkezett tragédiákat főleg a járványok, a rendezetlen lágerelet, az elégtelen táplálkozás, az orvos- és gyógyszerhiány, a kimerítő munka okozták.

* * *

Köztudott, hogy 1944 decemberének vége és 1945 eleje a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor legdrámaibb időszaka volt. A gyűjtőtáborban szint valamennyi internáltakat és hadifoglyot vesztegzár alatt tartottak. Eközben azonban a betegek fejadagját nem hogy növelték volna, hanem csökkentették. Az NKVD szervei részéről végzett ellenőrzés felfigyelt erre. A 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor vezetésére, mindenekelőtt a tábor parancsnoka, Jermilov százados azonban nem törődött a figyelmeztetésekkel. A kenyér- és élelmiszer-fejadagok tovább csökkentek.

Nehéz megérteni Mocsalov őrnagynak az álláspontját is, akinek, mint azt már említettük, közvetlenül alá voltak rendelve a szabori gyűjtőhelyek és lágerek parancsnokai, s aki az elsők között hunyt szemet a szégyenletes dolgok felett. Álljon itt példaként egyik, 1945. január 13-i OL 18. sz. levele, amelyet Jermilov századoshoz, a 2. sz. gyűjtőtábor parancsnokához címzett:

„... Személyesen ön és az önnek alárendelt állomány igen kevés gondot fordít a hadifoglyok élelmezésének megszervezésére. A pékségek kapacitását nem használják ki teljes mértékben. Napi 5 tonna kenyér helyett gyakran még 3 tonnát sem sütnék. Január 9-én a hadifoglyoknak nem osztottak ki kenyeret,

helyette ellátmányként lisztet kaptak. A hiányos ellátást ön továbbra is azzal magyarázza, hogy a hadifoglyok sok csomagot kapnak.

Csak a rövidlátó ember figyelmét terelhetik el a csomagok, hiszen azok nem érkeznek rendszeresen, csak időközönként és csak kiegészítik bizonyos mértékben az egyes internáltak ételmezését.

Meg kell értenie, hogy a gyűjtőtáborban mintegy 5 ezer hadifogoly van, akik nem kapnak csomagot, hogy nem mindegyik internált kap csomagot...

Vegye komolyan az NKVD ellátmányozási felügyelősége képviselőinek észrevételeit. Tapintatból azok eleinte lehetnek észrevételek, tanácsok, később azonban megvizsgálják, miképp reagálnak észrevételeikre és felvethetik azon személyek felelősségre vonásának kérdését, akik hanyagságukkal megghiúsítják a hadifoglyok normális ellátását.”

Mint kiderül, Mocsalovot aggasztotta a tapintatosság, de nem az emberek mindennapos pusztulása.

Lehetséges, hogy egyedül csak Jermilov százados reagált így az NKVD felügyelőségének észrevételeire? Akkor olvassuk el ugyanazon Mocsalov 1945. május 31-i 081 sz. parancsa megjegyzéseit arról, hogy a 22. sz. Sztarij Szambor-i lágerben, ahová a 2. sz. szolvai gyűjtőtábor is tartozott, több ízben is kifogásolható dolgok fordultak elő a hadifoglyok és internáltak ételmezésében:

„... Amikor 1945 márciusában az NKVD ellátmányozási felügyelősége a 22. sz. Sztarij Szambor-i láger ételmezésellátását ellenőrizte, Grobovoj őrnagy, a láger parancsnoka és Judajev őrnagy, a parancsnok ellátmányozási helyettese figyelmét felhívták arra, hogy a lágerben az előírtnál kevesebb ételmezést osztanak ki.”

1945. április 27-én a 4. Ukrán Front katonai ügyésze úgyszintén felhívta a 22. sz. láger parancsnokának figyelmét arra, hogy indokolatlanul kevesebb ételmet kapnak a foglyok.

1945. május 27-én az NKVD ellátmányozási felügyelősége újabb ellenőrzést tartott. 1945. május 13-tól május 25-ig eltelt időszak alatt a hadifoglyok 9936 kg hússal, 2077 kg zsírral, 346 kg kolbásszal, 249 kg cukorral, 33 tonna 638 kg burgonyával kaptak kevesebbet, azaz 70 százalékkal kevesebb húst és zsírt, 8 százalékkal kevesebb cukrot, 21 százalékkal kevesebb burgonyát és zöldségfélét kaptak.

Feltételezzük, hogy a két őrnagyot – Grobovojt és Judajevet agyonlőtték. De gondoljunk bele, tetteikkel hány hadifogoly életét rövidítették meg, és hányan romlott meg az egészségi állapota. De nem lőtték agyon őket, életben maradtak és egészségesek. Mocsalov parancsára összes bűnükért csak tíznapos letartóztatásban részesültek és levonták havi illetményük felét.

Mocsalov parancsai, amelyek a hadifoglyokkal és internáltakkal szembeni kegyetlen bánásmódban vétkesek felelősségre vonásával kapcsolatosak, szemléltetően bizonyítják, hogy a lágerfoglyok élete nem ért egy lyukas garast sem.

Ezt támasztja alá a következő példa is. Mocsalov február 26-án 0018. számmal kiadja a következő tartalmú parancsot: „A 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnoka, Pankin alhadnagy, (Jermolov századost jó oldaláról való bemutatkozásáért a 4. Ukrán Front hátszág parancsnokának parancsára a lengyelországi Jawieszowicze-i hasonló jellegű gyűjtőtábor parancsnokává nevezték ki) 700 hadifoglyot küldött a 22. sz. lágerbe, Olhovciba és a 200 km-es útra 8 napi élelem helyett csak 4 napra elegendőt utalt ki.

Az élelem nélkül maradt hadifoglyok megbetegedtek és legyengültek.

A hadifoglyok 1. sz. gyűjtőtáborának parancsnoka, Fomin százados időnként el-eltulajdonítja a hadifoglyoknak járó élelmet. Ennek következtében február 13-tól február 23-ig 13-an haltak meg.

Mindkettőjüket tíz napra le kell tartóztatni és le kell vonni alapbériük felét.”

Mint látjuk, ez a két parancsnok is életben maradt és jó egészségnek örvendtek. A büntetésük is csak feltételes volt. Mocsalov 1945. április 10-i 047. sz. parancsa:

„Szalov főhadnagy ügyeletes tisztként visszaélt szolgálati helyzetével. 1944 decemberében hadifoglyok Minszk megyei Boriszovba szállításakor mint kísérő a foglyoknak járó élelmet szeszes italra cserélte el. Nem törődött a hadifoglyok élelmezésével. A vagonokat nem fűtötték.

Ennek következtében útközben 430 hadifogoly megbetegedett, 70 pedig meghalt.

A 3. sz. gyűjtőtáborba történt áthelyezése után is zsarolta a hadifoglyokat, elszedte holmijaikat és értékeiket, a személyi állománnyal együtt tovább iszákoskodott... „Szalov büntetése: „húsznapos házi őrizet, letartóztatásának idejére napidíja felének (azaz nem is havi illetményének) levonása. Az NKVD szerveiből el kell bocsátani.”

Amint arról már fentebb szó volt, a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborból és a 22. sz. lágerből 1944 decemberében Novij Boriszovba, az ún. Zöld lágerbe szállított foglyok közül senki sem maradt életben. Egy embert sem találtunk, aki beszélhetett volna a lágerbeli életről. Csak annak a néhány internálnak a kórlapja maradt meg, akik rövid gyógykezelés után a boriszovi lágerben vesztették életüket.

Más, hasonló példák, szintén Mocsalov parancsai közül: „...Fomenko hadbiztossági főhadnagyot, aki a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor nyilvántartási felügyelője volt, Husztra küldték az ideiglenes élelmező állomás főnökéhez, ahol az oda toloncolt internáltak megmotozása során elvette tőlük valutájukat, értékeiket (órákat, gyűrűket). Erről idejében nem készített átvételi jegyzőkönyvet, a mulasztása lopásokhoz, az értékek kicseréléséhez vezetett.”

Büntetése: tíznapi fogság, havi alapbére felének levonása.

„A 22. sz. láger egészségügyi részlegének katonai orvossegédje, laboráns visszaélve szolgálati helyzetével, zsarolta a foglyokat...”

Büntetése: 15 napi fogság, havi bére felének levonása.

Csak két komolyabb büntetés tényét említhetjük: Volovenko Andrej Konsztantyinovicsot, a 22. sz. láger ügyeletes tisztjét hétévi szabadságvesztésre ítélték, mivel a hadifoglyoktól rendszeresen elkobozta személyes tárgyaikat és értékeiket. Szpiridonov Grigorij Nyikolajevicsot, a 22. sz. láger 3. sz. gyűjtőtáborának őrét két hónapra büntetőszázadba küldték azért, mert rendszeresen eltulajdonította a hadifoglyok használati tárgyait: ellopott két órát, két takarót, 3 méter kockás szövetet, egy paplanhuzatot, 3 párnahuzatot, két pár női harisnyát, egy női ruhát, egy nyaksálat, egy db női trikónadrágot, egy gyermekinget, 44 gombolyag fonalat, 13 méter szalagot, 16 aranytárgyat, külföldi valutát.

Mellesleg Jermilov századost, a 2. sz. szolyvai gyűjtőtábor parancsnokát, akinek több ezer ember élete szárad a lelkén, Berlin bevétele után ugyanaz a Mocsalov, aki ekkorra már Németország területén lévő NKVD lágerek egyikének volt a parancsnoka, elismerésben részesítette.

* * *

Nem hagyható figyelmen kívül a halottak eltemetésének témája sem. Ismerjük a szolyvai láger áldozatainak temetőjét, amelyet szinte teljesen leromboltak, csak jelentéktelen számú tetemet szállítottak át minden szertartás nélkül az emlékpark közelébe.

Az 1922-es születésű Krehnyak B.V. szolyvai lakos, a magyar hadsereg egykori tisztjei, aki hadifogolyként került a 2. sz. szolyvai gyűjtőtáborba, elmondta, hogy a foglyok halálát különböző fertőző betegségek okozták, illetve a hiányos táplálkozás. Maga a láger a mai Beljajev utcai katonai alakulat állomáshelyén volt. Az ellenségnek számító hadifoglyokat abban a temetőben hantolták el a Verhovina utcában, ahol most benzintöltő állomás van.

Ruszin P. I. szolyvai lakos, a 2. sz. szolyvai láger egykori őre szintén tanúsítja, hogy a lágerben tartózkodó hadifoglyok és internáltak tömeges elhalálózását fertőző betegségek okozták. Állítása szerint a „lágerben” mintegy 2 ezer ember pusztult el. Ezeket a mai Verhovina utcai benzintöltő állomás területén levő temetőben közös sírba temették. 1952-ben, az utca rendezése során felszámolták az említett temető egy részét, 1962-ben pedig a benzinkút építésekor az egész temetőt. A földmunkák során előkerült maradványok jelentéktelen részét újratemették a Verhovina utcai közös sírba, oda, ahol az első világháborúban elesettek emlékbelszke áll.

KÁRPÁTALJA AZ UKRÁN SZSZK TERÜLETE

A Szovjetunióhoz csatolt Kárpátaljai területen rögvest bevezették a Sztálin névével fémjelzett, a fasizmus diktatúrájától alig különböző bolsevik diktatúrát, az emberi méltóságot sárba tipró, a másként gondolkodókat halálba taszító közigazgatást.

Az eddigi kutatások által feltárt adatok birtokában elmondhatjuk, hogy 1957-ig a helyi kommunista pártszervek vezetésével legalább 13 intézmény keretében folytattak megtorló tevékenységet a kárpátaljai lakosság körében. A legnagyobb kirakatper az autonómista Bródy András lapszerkesztő nevéhez fűződik, aki a Kárpátaljai Autonómista Agrárpárt vezetője, parlamenti képviselő, kormánybiztos volt, akit mint *magyar bérencet, vatikáni ügynököt, amerikai kémeket* ítélt halálra a Kárpátaljai Területi Népbíróság. Igazi *bűne*: a ruszinság önrendelkezésének híve volt. Az ukrán függetlenség, az önálló államiság eszméjének apostolát, Augusztin Volosint a sztálinisták Moszkvában halálra kínozták. Azóta mindkét népevéért rehabilitálták. Megjegyzendő: az utóbbi posztumusz *Ukrajna Hőse* címet is megkapta, emlékéét hivatalosan is megörökítették Kárpátalján.

Az eddig feltárt és nyilvánosságra hozott dokumentumok alapján a független Ukrajna legfelső államhatalmi szervei végre elismerik, hogy a sztálinisták sok magyart, németet és más nemzetiségűt hurcoltak el, az ártatlanul elítéltek száma is több ezerre tehető. Az 56-os magyar forradalmat vérbe fojtották, kárpátaljai szimpatizánsait börtönbe vetették. A megtorlás 1959-ig folytatódott, amikor is az ungvári börtönben halálra kínozták Gecse Endre református lelkészt. A 60-as évektől is tucatnyi értelmiségi pályáját törték meg az állandó megfigyeléssel, zaklatással, a másként gondolkodók meghurcolásával. Tucatnyi diákot tanácsoltak el az egyetemről és toloncolták őket távoli börtönökbe. A kárpátaljai magyarság életében javulás csak Sztálin halála után következett be.

A SZOLYVAI EMLÉKPARK LÉTREHOZÁSA

MEGTÖRT A CSEND...

A kárpátaljai magyarság életében némi fény csak a szovjet peresztrojka és glasznosztj éveiben mutatkozott. 1989 májusának végén Ungváron a megyei tanács tízedik ülészakán végre megalakították azt a 19 tagú bizottságot, amelynek feladata, hogy elősegítse a 30-40-es években és az 50-es évek elején a represszió áldozataivá vált, azóta rehabilitált személyek jogainak és érdekeinek érvényesítését. A bizottságon belül magyar munkacsoport alakult azok sorsának kivizsgálására, akiket 1944 őszén munkatáborokba vittek. A csoport vezetője Dupka György, a Kárpáti Kiadó akkori szerkesztője. Tagja volt továbbá Váradi-Sternberg János történész professzor, Szabó Béla, a Kárpáti Igaz Szó helyettes szerkesztője. Feszült politikai légkörben kezdődött meg az elhurcoltak névsorainak összeállítása, a politikai rehabilitáció szorgalmazása.

KÁRPÓTLÁS, REHABILITÁCIÓ...

1992. október 17-én Kárpátaljára látogat dr. Sepsey Tamás címzetes államtitkár, az Országos Kárrendezési és Kárpótlási Hivatal elnöke, aki először találkozik a túlélőkkel, illetve a lágerekben elpusztultak özvegyeivel, bejelenti, hogy Kárpátalján is elindítják a kárpótlási folyamatot, ennek eredményeként az év végéig több ezer kárpótlási kérelmet tartalmazó boríték kerül a budapesti illetékesekhez. Az anyaország részéről a kárpótlási folyamat jóformán még ma sem zárult le, sok ezren köszönetüket és hálájukat fejezték ki az önzetlen támogatásokért.

Az anyaországi kárpótlási folyamat beindításával párhuzamosan több képviselői beadvány került benyújtásra az ukrán hatalmi szervekhez. Az ukrán törvényhozásban a mai napig a rehabilitálás és a kárpótlás ügye – mint megoldatlan probléma -- napirenden szerepel.

EMLÉKMŰVET A SZTÁLINIZMUS MAGYAR ÁLDOZATAINAK!

1989. november 18-án Beregszászban történelmi jelentőségű konferenciát szerveztünk a malenkij robotra elhurcoltak emlékére. (az emlékkonferencia szervezőbizottsága: Fodó Sándor /KMKSZ elnöke/, Dupka György /felelős titkár/, Móricz Kálmán, Szöllősy Tibor, Dalmay Árpád, Kovács Imre Zoltán, Váradi-Sternberg János, Szabó Béla, Molnár Gábor.) Itt szó esett a visszaemlékezések mellett az elhurcolás politikai háttéréről, a rehabilitáció történelmi szükségszerűségéről, emlékművek állításáról a magyarlakta településeken. A rendezvényen részt vettek kárpátaljai és magyarországi kárpátaljai és magyarországi kutatók. Az emlékkonferencia határozatot is elfogadott, amely az igazság

helyreállításáért szállt síkra. A konferencia indította el a gyűjtést az egykori szolyvai lágér helyén létesítendő emlékpark finanszírozására. A szolyvai városi tanács végrehajtó bizottsága engedélyezi a szolyvai lágertemető helyén létesítendő emlékpark felépítését, melynek területe több mint egy hektár. A tervező és kivitelező munkálatok koordinálását a KMKSZ részéről Tóth Mihály alelnök, Dupka György felelős titkár, Kiszely Tihamér elnökségi tag, a területi rehabilitációs bizottság részéről pedig Molnár Bertalan, a Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettese, a rehabilitáltak jogai visszaállításával foglalkozó munkabizottság elnöke vállalja.

1990. november 24-én Szolyván, az egykori lágertemető helyén, ahol emlékpark létesül, a KMKSZ elnökségének szervezésében alapkőletételre kerül sor. Asztalos Éva, egy lakásfelújítással és javítással foglalkozó ungvári tervezőintézet építésze 1991-ben megbízást kapott a KMKSZ elnökségétől, hogy készítse el a Szolyvai Emlékpark beépítési tervét. Még ebben az évben elkészült a szolyvai sírkert felépítéséhez szükséges dokumentációs anyag, az építkezés beindult.

1992. áprilisában bejegyzett Kárpátalja Alapítvány Tóth Mihály vezetésével megtartotta első ülését. Ezen elvi döntés született, miszerint az alapítvány felvállalja a Szolyvai Emlékpark építésének ügyét.

A SZOLYVAI EMLÉKPARK BIZOTTSÁG

1993-ban a Polenai Üdülőépítési Vállalat (igazgatója Petro Hutnik) a Kárpátalja Alapítvány megbízása alapján megkezdte a területrendezést, hozzálátott fontossági sorrendben az építészeti munkálatok végrehajtásához. Az Emlékpark építésének költségét magánszemélyek adakozásából, vállalatok hozzájárulásából (jelentősebbek: Péterfalvi Határőr Kolhoz, Beregszászi Ruhagyár, Nagy Baktai Kísérleti Állomás, Gáti Állami Tenyésztelep stb.), valamint az Illyés Gyula Közalapítvány támogatásából biztosítják.

1994. július 9-én Molnár Bertalannak, a megyei tanács első elnökhelyettesének dolgozószobájában került sor az Emlékpark Bizottság megalakulására. Az alapítók: Tóth Mihály parlamenti képviselő, Fodó Sándor, a KMKSZ elnöke, Dupka György, a MÉKK elnöke, Horváth Sándor, a Kárpátaljai Alapítvány ügyvezetője, Molnár Bertalan, a Területi Tanács Végrehajtó Bizottsága elnökhelyettese, a rehabilitáltak jogai visszaállításával foglalkozó munkabizottság elnöke.

1994. november 27-én került sor a park és azon belül a Siratófal avatóünnepségére. A park fő szerkezeti központja az emlékgyűlések színhelye, egy sajátos fórum. A fórum körszelet alakú, pontosabban több körszeletből áll, amelyek a pokol körtereit jelképezik. A hat kör lépcsőzetet alkot (a fokok 12 cm magasak, szélességük 3,5 méter). A felső kör nyílt teret, emelvényt képez,

sugara 6 méter, magassága 90 cm. A temetkezési helyet bokor-és fafajták nőtték be.

A park avatásának alkalmából, az elvégzett munka elismeréseként, Göncz Árpád a Magyar Köztársaság elnöke az Emlékpark Bizottságot a Magyar Köztársaság Elnökének Aranyérmével tünteti ki.

1995-ben az emlékparkban a munkálatok tovább folytatódtak, részben az Illyés Közalapítvány, részben a németországi hadisírgondozó alapítvány támogatásával. Az építők hozzákezdték az obeliszk létesítéséhez is, így új emlékműrésszel gyarapodott az emlékpark-komplexum, melynek felszentelésére 1995. november 19-én került sor.

2004. november 20-án az elhurcolás 60. évfordulójának szentelt gyászszertartás keretében a Siratófalra felszerelt 120 magyarlakta település emléktábláinak felavatására is sor kerül. Ezeken a táblákon több mint 5500 mártír neve lett megörökítve.

2008-ban az immár hivatalosan bejegyzett társadalmi szervezetként tevékenykedő Szolyvai Emlékpark-bizottság tanácskozásnak külön hangsúlyt kölcsönzött az a tény, hogy a testület ebben az évben első ízben ülésezett azt követően, hogy a magyar kormány 2007. decemberében a Kisebbségekért Díjjal tüntette ki. A jogi személyiséggel rendelkező Szolyvai Emlékpark Bizottság alapítói: Tóth Mihály (elnöke), Dupka György (felelős titkár), Vass István, Argyelán György, Iván Kerecsun, Reöthy János (Szolyva), Gajdos István, Zubánics László, Pirigyai Béla Kincs Gábor, Revák István (Beregszász), Vass Tibor (Kijev), Kizman Zoltán (Munkács), Kőszeghy Elemér, Árpa Péter, Alekszej Korszun Horváth Sándor, Juhász Sándor, Lazur Jaroszlav (Ungvár). A malenkij robotra elhurcolt és ártatlanul elpusztított tízezrek jelképes sírkertjének bejárása, és a legfontosabb teendők vázolása után a bizottság több fontos kérdésben döntött. Ebben az esztendőben tovább folytatódik az emlékhely bővítése, területén kápolna és harangláb épül. A kápolna építését többek között az indokolja, hogy a létesítmény immáron a magyar holocaust legjelentősebb emlékhelye lett, évente ezrek zarándokolnak ide határon innen és túlról. A szentély tervdokumentációját a bizottság jóváhagyta. 2008 novemberében került sor a mártírok kápolnájának és a lélekharang felszentelésére.

Határozat született arról is, hogy az Emlékpark Bizottság tovább keresi annak lehetőségét, hogy a siratófalra felkerüljenek Csonka-Bereg, a Kelet-szlovákiai Nagykapos, a romániai Halmi és Máramarossziget környékéről, valamint a német származás ürügyén szovjetunióbeli kényszermunkára deportált magyar állampolgárok nevei, akik nyughelye ismeretlen.

A MEGHURCOLTATÁSOKRA EMLÉKEZTETŐ DÁTUMOK

1944. október 27.: A szovjet haderő bevonul Ungvárra.

November 13.: A Moszkvából hazatért I. I. Turjanica kárpátaljai kommunista vezér kezdeményezésére (a szovjet titkosszolgálat vezetősége azzal bízta meg őt, hogy levezenyelje elvtársaival Kárpátaljának a Szovjetunióhoz való csatolását) a 4. ukrán front haditanácsának 0036. sz. határozata elrendeli, hogy a *német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket hadifogolytáborba kell irányítani. Listák szerint, NKVD-konvoj kíséretében.*

November 14.: Háromnapos munkára toborozzák a katonaköteles magyar és német férfiakat.

November 18.: Külön menetoszlopokban fegyveres kísérettel hajtják el a becsapott férfiakat először a szolyvai gyűjtőtáborba, a túlélőket pedig a Szovjetunió belső területeire, Boriszov, Donbász, Luganszk és más régiókban felállított rabszolga-táborokba.

November 20.: Először Vásárosnamény és környékéről (Csonka-Bereg), illetve Kelet-Magyarország településeiről, valamint a romániai Szatmár megyéhez tartozó Halmi járásból és a Szlovákiához csatolt Nagykaposi járásból is malenkij robotra hurcolják a magyar férfiakat és a német nőket.

November 23.: Csap teljes elfoglalásával Kárpátalján befejeződik a második világháború.

November 26.: Munkácson Kárpátontúli Ukrajna népbizottságainak I. kongresszusa kinyilvánította, hogy Kárpátalja egyesülni kíván az Ukrán SZSZK-val.

December 13–14.: az NKVD csapatai külön bevetésként pótakciót indítottak, hogy begyűjtsék a 18 és 50 év közötti német férfiakat és nőket Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Rahó, Huszt körzetében, aminek következtében 292 személyt különítettek el és kísérték hadifogolytáborba.

December 16 : a moszkvai különleges levéltárban talált helyi NKVD-dokumentum szerint november 18. és december 16. között a hátszágot védő NKVD-csapatok Kárpátalján 22 951 embert tartóztattak le és irányítottak a hadifogolyátvevő-helyekre, köztük 14 202 katonát, tisztet és tiszttest, 8 564 német és magyar nemzetiségű hadköteles civilt, valamint 185 rendőrt és csendőrt. A civileket "internáltként" vették nyilvántartásba.

December 18.: Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsa mellett megalakul egy külön bíróság, amely Kárpátontúli Ukrajna Néptanácsának 1944. december 18-án kelt dekrétuma alapján sokak tragédiáját okozta. Ez a különbíróság bárkit elítélhetett, aki a csehszlovák vagy a magyar rendszerben valamilyen pozíciót töltött be, függetlenül viselkedésétől, tetteitől.

December közepétől: a szolyvai táborban járványos betegség, népi nyelven a flekktífusz következtében naponta százával pusztulnak az internált polgári személyek.

1945. január 30-ig: az elhurcoltak hozzátartozói levelekkel ostromolják a helyhatóságokat, követelik, hogy engedjék haza a férfiakat. L. Mehli sz vezérezredes, Sztálin ismert cinkostársa, a 4. Ukrán Front katonai tanácsának tagja, aki nem rejtette véka alá kegyetlenségét a valódi és vélt ellenséggel szemben, miután tömegesen pusztultak a hadifoglyok és az internáltak, a letartóztatottak nemzetiségi hovatartozása felől kezdett érdeklődni és elősegítette sokuk szabadon bocsátását: az általa aláírt határozat értelmében január 20. és 30.-i állapot szerint hazaengedtek a légerekből 674(907) szlovákot, 13(23) zsidót, 1378(1793) 45 éven felüli magyart, 425(609) magyar rokkantat, 39(41) sóbányai szakembert, 3(6) kommunistát, 3(3) nagybocskói vegyigyi szakembert.

1945. januárjában megszületnek az első halálos ítéletek a helyi szovjet haderő katonai bírósága révén. A magyar és német értelmiséghez tartozó áldozatokat Ungváron, a KGB pincéjében és Perecseny határában végzik ki.

Július 1-7.: A Kárpátaljai Néptanács szociális osztályának körlevele értelmében záros határidőn belül kötelezik a községek vezetőit, hogy állítsák össze a hadifoglyotáborokban tartott kárpátaljai illetőségűek névsorát.

Június 29.: A Moszkvában megkötött szovjet-csehszlovák szerződés alapján Kárpátalját a szovjetunióhoz csatolják.

1946. január 22.: A Szovjetunió Legfelsőbb Tanácsa döntése alapján megalakul az Ukrán SZSZKSZ Kárpátontúli területe Ungvár központtal.

Május elejétől: folyamatosan hazairányítják a munkatáborokból az életben maradt civil személyeket.

Május 26.: koncepciós per keretében a kárpátaljai területi népbíróság halálra ítéli Bródy András lapszerkesztőt, parlamenti képviselőt. A Bródy ügy többi vádlottjával is kegyetlenül leszámolnak a sztálinisták.

Július 25.: az USZSZK Legfelsőbb Tanácsa elnökségi rendelete értelmében Kárpátalján több száz ruszin, magyar és német településnek változtatták meg a nevét. A sztálinisták beindítják a kuláklisák összeállítását.

November 7.: Bródy Andrást kivégzik. Megszüntetik a ruszin nemzetiséget, ukránokká nyilvánítják őket.

1947 szeptembere: A sztálinisták koncepciós pereket konstruálnak. Az USZSZK Büntető Törvénykönyvének 54. paragrafusában foglaltak alapján módszeresen lefejezik a kárpátaljai magyar és német értelmiséget. Légerekbe hurcoltatják a református, a római katolikus papok legtekintélyesebbjeit.

1949 tavaszán: Kárpátalján is felosztatják a görög katolikus (unitus) egyházat és a pravoszláv egyházba olvasztják. Az erre a hitre át nem térő görög katolikus papokat elítélik, Szibériába hurcolják. (129 személyt). A magyar ajkú volt görög katolikusokat ukrán nemzetiségűeknek tüntetik fel.

1949 ősze: a továbbiakban néhány éven keresztül, a bizalmatlanság folytán, az 1927 és 1932 között született magyar és német nemzetiségű fiatalok nem szolgálhatnak a szovjet hadseregben, őket a donyecki szénbányákba irányítják. A dezertőröket börtönbe zárják.

1950: módszeresen telepítik ki a német családokat Ukrajnából Szibériába. Kitelepítési szándékkal lista készül a magyar családokról is, végrehajtását Sztálin halála akadályozza meg.

1955. november 17.: az SZSZKSZ Legfelsőbb Tanácsa Elnökségének rendelete az 1941 -1945. évi nagy honvédő háború idején a megszállókkal együttműködött szovjet állampolgárok közkegyelméről. Az amnesztiarendelet nyomán az év végéig sok száz, koholt vádak alapján elítélt kárpátaljai magyar, német és más nemzetiségű térhetett haza a szibériai lágerekből. Az életben maradtakat még sok esztendőn keresztül a bizalmatlanság övezte a helyhatóság részéről is, mint volt elítélteket a szovjet nép ellenségeinek tartották őket

SZEMELVÉNYEK A SZIGORÚAN TITKOS LEVÉLTÁRI ANYAGOKBÓL

A felhasznált dokumentumokat Alekszej Korszun alezredesnek, a KGB kárpátaljai kirendeltsége egyik volt vezetőjének, a megyei rehabilitációs bizottság tagjának köszönhetően az Orosz Állami Levéltár, nevezetesen a Történelmi-dokumentációs Kollektívák Központi Levéltára és az Orosz Állami Hadtörténeli Levéltár bocsátotta rendelkezésünkre. Összeállította: Dupka György

1. SZ. DOKUMENTUM

A 4. UKRÁN FRONT KATONAI TANÁCSÁNAK HATÁROZATA

Szigorúan titkos

..... sz. példány

1944. november 13.

0036. sz. Működő hadsereg

A front mögöttes területén a német és a magyar hadsereg számos katonája és tisztje telepedett meg, akik jelenleg Kárpát–Ukrajna felszabadított területének településein élnek.

Egész sor településen német és magyar nemzetiségű hadköteles személyek laknak, akiket ugyanúgy, mint az ellenség katonáit, le kell tartóztatni és hadifogolytáborba kell irányítani.

A magyar kormányzat rendőrségi és csendőrségi tisztviselőinek és alkalmazottainak többségét nemcsak le nem tartóztatták, de még nyilvántartásba sem vették.

A Front Katonai Tanácsa E L R E N D E L I:

1. A városok, mezővárosok és nagyközségek katonai komendánsai ez év november 14-től 16-ig bezárólag vegyék nyilvántartásba a német és a magyar hadseregben szolgált katonákat és tiszteket, nemzetiségüktől függetlenül.

2. Vegyék nyilvántartásba mindazokat a 18 és 50 év közötti német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, akik jelenleg Kárpát-Ukrajna felszabadított területén élnek, valamint a magyar rendőrség és csendőrség valamennyi tisztviselőjét és alkalmazottját, akik Kárpát-Ukrajna felszabadított területén tartózkodnak.

3. A katonai komendánsnak a fent említett személyek nyilvántartásba vételéről szóló parancstervezete JÓVÁHAGYANDÓ.

A katonai komendánsok a nyilvántartásba vétel alkalmával mindenkivel közölnék, hogy 1944. november 18-án ismét jelentkezni kötelesek és a november 18-ra másodszor beidézett valamennyi személyt:

a/ a német és a magyar hadsereg volt katonáit és tisztjeit tartóztassák le és konvojban, mint az ellenség katonáit, irányítsák őket a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

b/ a Kárpát-Ukrajna felszabadított területén élő német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket csapatonként, listák szerint konvojban irányítsák a hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

A magyar rendőrség és csendőrség tisztviselőiről és alkalmazottairól készült teljes nyilvántartási anyagot a letartóztatottakkal együtt ez év november 18–19-én adják át a legközelebbi „SZMERS”-egységeknek és a hadtápterületet fedező határőr-alakulatok felderítő szerveinek.

4. Az akció végrehajtásának idejére 1944. november 17-ig létesítsenek további két hadifogoly-átvevőhelyet, az egyiket Perecseny, a másikat Huszt város környékén.

5. FAGYEJEV vezérőrnagy a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok parancsnoka utasítsa alakulatait, hogy fejtse ki erőteljesebb munkát a fentebb felsorolt személyek felkutatása és letartóztatása céljából.

6. KACNELSZON vezérőrnagy hadtápfőnök a jelen határozat teljesítésének biztosítása végett engedélyezze a katonai komendánsoknak a front toborzóhelyein parkoló Willis gépkocsik használatát.

7. A hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányítottak védőkísérésének megerősítésére engedélyezzék a városok, mezővárosok és nagyközségek komendánsainak a helyőrségek felhasználását.

8. A hadtápfőnök 1944. november 18-tól szervezzen elegendő számú étkeztetőállomást az Ungvár–Szambor és Szolyva–Szambor menetvonalon.

9. FAGYEJEV vezérőrnagy, a hadtápterületet fedező csapatok parancsnoka 1944. november 12-én 15.00 órára hívja össze értekezletre a katonai komendánsokat és helyetteseiket.

MELLÉKLET: a katonai komendáns parancsa.

Iv. Petrov,

hadseregtábornok,

a 4. Ukrán Front parancsnoka

A 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának tagjai: **L. Mehlsz** vezérezredes, **Novikov** vezérőrnagy, **Kariofill** tüzér vezérőrnagy

Hitelesítve: **Usztyinov** gárdaőrnagy, a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának titkára

(a 4. Ukrán Front Katonai Tanácsának körpecsétje)

2. SZ. DOKUMENTUM

Petrov hadseregtábornok elvtársnak, a 4. Ukrán Front főparancsnokának

Szigorúan titkos, 1. sz. példány

A Front Katonai Tanácsa 1944. november 13-i 0036. számú határozatát végrehajtva, a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok Kárpát-Ukrajna területén elkülönítették az ellenség ott megtelepedett tisztjeit és sorkatonáit, a német és magyar nemzetiségű hadköteles személyeket, a magyar csendőrség és rendőrség csendőreit, rendőrségi tisztviselőit, és a hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították őket – 15 152 főt, köztük:

a/ 154 tisztet, ebből 132 magyar, 3 cseh, 3 szlovák, 16 ruszin

b/ 7729 katonát, ebből 60 német, 7669 magyar

c/ 7093 hadköteles személyt, ebből 68 német, 7025 magyar

d/ 176 csendőrt és rendőrt, ebből 164 magyar, 1 német, 4 ukrán, 5 ruszin, 1 szlovák, 1 román

Az akción kívül a hadtápterületet fedező NKVD-csapatok osztagai harcrendben az erdős vidékek és a települések átfésülésekor az arcvonal mögötti területen november 18. és december 16. között letartóztattak:

a/ 6319 ellenséges katonát és tisztet

b/ 1179 német és magyar hadköteles személyt

c/ 9 csendőrt és rendőrt

A letartóztatottaktól elkoboztak: 5 géppuskát, 76 puskát, 5 pisztolyt, 2 távcsövet.

A letartóztatottakat hadifogoly-gyűjtőhelyekre irányították.

Folyó év december 13-án és 14-én az NKVD-osztagok Szolyva, Munkács, Ilosva, Nagyszőlős, Huszt és Rahó körzetében akciót hajtottak végre a 18 és 50 év közötti németek (férfiak) elkülönítésére.

Az akció eredményeként 292 személyt különítettek el és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre.

Folyó év november 18-tól december 16-ig a hadtápterületet fedező NKVD-osztagok összesen 22 951 főt tartóztattak le és irányítottak hadifogoly-gyűjtőhelyekre, köztük:

14 202 katonát, tiszthelyettest és tisztet

8564 német és magyar nemzetiségű hadkötelest

185 csendőrt és rendőrt

A hadtápterület megtisztítására indított akció folytatódik.

Fagyjev vezérőrnagy, a 4. Ukrán Front hadtápterületét fedező NKVD-csapatok parancsnoka **Boszij** ezredes, törzsfőnök

1944. december 17-én, No. 5032P

3. SZ. DOKUMENTUM

Voronovnak,

az NKVD Hadifoglyok és Internáltak
Ügyeivel Foglalkozó Főparancsnokság
(HIÜFF) helyettes vezetőjének

1945. január 1-re a hadifogoly-gyűjtőhelyeken a foglyok létszáma: FHFT No2 – 6126, SZPV No1 – 374, SZPV No2 – 11 163, SZPV No3 – 2676, a katonai HFH-n – 324.

Januárban a hadifogoly létszámnövekedés – 5 366 volt, a távozottak száma – 11938 fő, ezekből vasútjavítási munkálatokon meghalt – 241 fő, a hátországba szállítottak – 7045 főt. A csehszlovák hadtestnek 183, a Vörös Hadseregnek 177, a felderítő és kémelhárító szerveknek 53 fő lett átadva.

A vasútjavítási munkálatokhoz beosztott internáltak csoportjából 241 embert helyeztek szabadlábra. Kórházba utaltak – 855 főt.

1945. február 1-re 14 091 hadifoglyot tartottak számon. Egy hónap alatt 1945. január 8-ig a 48083 számú szerelvényvel a 281 számú lágerbe Volkoviszki állomásig kétezer főt elszállítottak.

1945. január 18-ig a 45571 sz. szerelvényvel a 280 sz. lágerbe, Sztálinó állomásig kétezer főt szállítottak el.

1945. január 26-án a 47573 sz. szerelvényvel a 242. sz. lágerbe, Gorlovka állomásig 2500 főt szállítottak el.

545 beteg hadifoglyot különvonattal Penza állomásig szállítottak el.

Lényegesen lelassult az elszállítás a HGH No-2 (Szolyva) lágerben a fogva tartott ragályos betegek miatt; ebben a lágerben 1945. január 1-ig 11 163 embert tartottak fogva. A tífuszos megbetegedések az FHFT No-22 és a HGH No-2 lágerben terjedtek el.

Január 6-tól 31-ig szabadlábra helyeztek 3 382 főt, ebből:

szláv nemzetiségű – 907 fő

zsidó – 21 fő

45 évesnél idősebb magyar – 1795 fő

rokkant magyar – 609 fő

kommunista – 6 fő

ipari szakember – 44 fő

A járvány miatt elrendelt vesztegzár továbbra is tart. Januárban a 2. sz. HGH-n őrzött hadifoglyok közül több mint 280 fő betegedett meg sárgaságban. Ezeknek a létszáma 1945. február 1-re – 155 fő.

No 0327 1945. február 9.

Mocsalov

állambiztonsági őrnagy

4. SZ. DOKUMENTUM

KRIVENKÓNAK,
az SZSZKSZ NKVD HIÜFF
főnökének
Moszkva

(33. oldal)

(...) A hadsereg HFH-nek szálláshelyét a hadtáparancsnok rendelkezései határozták meg.

a/ az FHFT No-22 és a HGH nem voltak ellátva ruházati és lábbeli készlettel a hadifoglyok számára.

b/ az FHFT No-22 és a 2. sz. HGH egyáltalán nem rendelkeznek a ruházat javításához szükséges anyaggal és felszereléssel.

1945. 04.22

Mocsalov
állambiztonsági őrnagy

5. SZ. DOKUMENTUM

KRIVENKÓNAK,
az SZSZKSZ NKVD HIÜFF főnökének

1944 szeptemberében az 1. Ukrán Fronttól át lettek véve az FHFT No-22, valamint az 1 és 3. sz. HGH lágerek. A 68. sz. HFG összevonásával megalakították a 2. sz. HGH-t és a 22 sz. lágert.

A 2. sz. HGH lágemben, ahol kb. 20 000 hadifogoly zsúfolódott össze, akiknek a többsége fertőzött volt, előfordultak tömeges bélhurut és flekktífuszos megbetegedések.

A 2. sz. HGH lágér 1944. december 14-től 1945. január 1-ig a járványok miatt vesztegzár alatt volt.

A 2. sz. HGH-hoz csatolták a 4292. sz. kórházat, amelynek a közreműködésével sikerült feloldani a vesztegzárat.

Megszökött 101 ember.

Mocsalov
állambiztonsági őrnagy

6. SZ. DOKUMENTUM

A 4. Ukrán Front lágérhálózata 1945. január 7-re

HFH No 48	Kroszno város	–
HFH No 66	Horany község	198 fő
HFH No 90	Humenne község	51 fő
HFH No Perecseny	Perecseny város	1601 fő
HGH No 2	Szolyva	10674 fő
HGH No 3	Sznina község	1826 fő
FHFT No 22	Szambor város	6262 fő

Mocsalov

állambiztonsági őrnagy

7. SZ. DOKUMENTUM

VORONOVNAK

az SZSZKSZ NKVD HIÜFF

főnökhelyettesének

No 0327 9.02.45.

1945. január 6–31 között szabadlábba helyeztek 3382 embert*:

– szláv nemzetiségi személyt	907
– zsidót	21
– 45 évesnél idősebb magyart	1795
– rokkant magyart	609
– kommunistát	6
– ipari szakembert	44

Mocsalov

állambiztonsági őrnagy

* A szolyvai táborból

8. SZ. DOKUMENTUM

Jermilov kapitánynak,
a 2-es sz. HGH parancsnokának

(...) Mehlsiz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítása értelmében az internáltak csoportjai (a jogtalanul letartóztatottak): a 45 évesnél idősebb bármilyen nemzetiségűek, akik képesek a hátszágba menetelni, nem viseltek tiszti rangot, nem szolgáltak a csendőrség, illetve rendőrség kötelékében és más büntető szervekben – javasolom, hogy ezeket a személyeket haladéktalanul különítsék el a többi hadifogoly tömegétől. Ha van rá lehetőség, külön zónát és karantént kell részükre létesíteni az áthelyezésük napjától kezdve.

No 0014
1945. 01. 02.

9. SZ. DOKUMENTUM

Petrov altábornagynak,
az SZSZKSZ NKVD HIÜFF
vezetőjének

Moszkva

Mehlsiz vezérezredesnek, a front katonai tanácsa tagjának utasítására az alosztály parancsa szerint létrehozott bizottságok intézkedéseket fogantatosítanak a 4. Ukrán Front hadtápterülete ellenőrzésével megbízott osztagai által jogtalanul letartóztatott és rendszerünkben fogva tartott kárpátontúli-ukrajnai polgárok a FFPL és más gyűjtőhelyekről való szabadon bocsátása érdekében.

Mehlsiz elvtárs utasítása értelmében szabadlábba helyezendők:

a/ szláv nemzetiségi személyek

b/ zsidók

c/ 45 évesnél idősebb magyarok

d/ kommunisták

e/ Kárpátontúli Ukrajna egyes iparvállalatainak szakemberei.

1945. január 20-ára szabadlábba kerültek:

674 szláv nemzetiségű személy

13 zsidó

1 378 45 évesnél idősebb magyar

425 rokkant magyar

3 kommunista

39 sóbányász-szakember

3 Nagybecskői Vegyigári szakember

1945. január 30-ára szabadlábra kerültek:
907 szláv nemzetiségű személy
21 zsidó
1795 45 évesnél idősebb magyar
609 rokkant magyar
6 kommunista
41 sóbányász-szakember
3 Nagybocskói Vegyigyári szakember

No 00269
1945. január 31.

Mocsalov

állambiztonsági őrnagy,

a 4. Ukrán Front arcvonal mögötti
terület parancsnoka mellett működő
az SZSZKSZ NKVD
hadifoglyok ügyeivel
foglalkozó osztály vezetője

10. SZ. DOKUMENTUM . Igazolások
Hadifogoly gyűjtőhely
„D” 23614
Tábori posta
23.02.1945
No 2302/1

IGAZOLÁS

Kiállítva Jancsik Jevgenij Georgijevics polgár részére, született 1918,
lakhelye Ungvár, Zolotaja utca 45., annak igazolására, hogy nevezett a lágerből
szabadult és lakhelyére utazik.

A „D”-23614 T/P sz. katonai
alakulat parancsnoka

aláírás
Körpecsét

Jermilov kapitány

Hadifogoly gyűjtőhely
„D” 23614 Tábori posta
1945. január 26.
26/145/29

IGAZOLÁS

Kiállítva Hrocko Lajos István polgár részére, született 1904, lakhelye Ungvár, annak igazolására, hogy nevezett lágerből szabadult és lakhelyére utazik.

A „D” 23614 T/P sz. katonai
alakulat parancsnoka

aláírás
körpecsét
Jermilov kapitány

LÁGERIMÁK, VERSEK, LEVELEK

A túlélőknek köszönhetően több évtizedes anyaggyűjtésünk bőven tartalmaz lágerimákat, verseket, fogolyénekeket is. Az élni akarás íratatta velük azokat a lágerimákat, amelyekben napi fohászaikat fogalmazták meg. Az akkori koncentrációs táborok versfaragói az eseményeket rímes költeményekbe foglalták, melyeket fejben tartottak. Esetleges lejegyzésük fővesztéssel járt volna. Az írások szerzői között szinte minden társadalmi réteg képviseltetve van, hisz a begyűjtéskor nem volt különösebb szelektálás. Egyes verses imák szerzőire már a túlélők sem emlékeznek. A családjuktól elszakított, a kegyetlen pusztulásra ítélt szolyvai lágerlakóktól a sztálinisták elvették úgyszólván mindent, de hitüket mégsem tudták megtörni, hiszen Istenre bízta sorsuk alakulását, az elcsigázottak Istenhez fohászkodtak haláluk órájában, a borzalmakat túlélők Istentől várták a szabadulást. A birtokunkban lévő lágerimákból, versekből közlünk válogatást.

Lágerballada

Parancsszóra, hazug szóra
dobot vert a kisbíró:
tizennyolctól ötvenévig
férfiaknak behívó.

Háromnapi eleséggel
indultak az emberek.
Kibírjuk ezt! – a sok férfi
bizakodva nevetett.

Három napnak elmúltával
lehervadott a mosoly,
megismerte kínok kínját
sokezernyi bús fogoly.

Puskás örök árgus szemmel
vigyázták a menetet,
agyonlőtték az útszélen
a lemaradt beteget.

A létszámot bepótolták
bárkivel, ki arra járt,
ne lehessen kimutatni
darabszámra a hiányt.

A szolyvai nagytáborban
összegyűltek ezrek,
hóban–fagyban, étlen–szomjan
gyötrődtek az emberek.

Tífusz–lázban elemésztve
de sok férfi meghalt ott,
ártatlanok hült teteme
tömte meg a sírhantot.

Az élőket, "Dáváj, bisztro!",
terelték a vagonba,
vitték őket idegenbe
hosszú, nehéz robotra.

Szögesdrótos táborokban
kegyetlen a napirend,
sok jó apa, derék legény
belerokkant, tönkrement.

Hitvány étel, kevés étel,
de a robot nagyon sok:
így tengődtek a lágerben
napról napra a rabok.

Szállt a panasz fel az égbe,
a sok férfi éhezett,
ez az idő életükben
a fekete fejezet.

Szemétdombon a hulladék
kárba bizony nem veszett:
megkeresték, megették azt
az éhező emberek.

Csupasz csontig elapadva
nem bírták a robotot,
messze földön a lágerben
de sok férfi maradt ott.

Oroszföldön meggyötörve
a halálé lettek ők,

titkon őrzik csontjaikat
a jeltelen temetők.

Sztálin Jóska, te vad hóhér,
megfordulhatsz sírodban,
átok veri porcikádat,
nem pihenhetsz nyugodtan.

Álnok szavad, hazug szavad,
de sok népet ámított,
megszenvedték hatalmadat
az ártatlan magyarok.

Szerzője: ismeretlen

Ezer fogoly imája 1944-ben

Ezer fogoly küldi imáját az égbe,
Hallgasd meg hát, Uram, kérésünket végre.
Könyörögve kérünk, segíts haza minket,
Bűneiben szenvedő fogoly népeidet.
Mi Atyánk, Úr Isten, ki fenn vagy az égbe,
Hallgasd meg hát sok–sok kérésünket végre.

Uram, jöjj, segíts, ha tudsz segíteni,
Hogy ne kelljen már tovább ily sokat szenvedni.
Lelkünk már összetört a sok bánat alatt,
Könny lett az italunk, kenyerünk a bánat.
Így szállnak a napok el a fejünk felett,
Mi Atyánk, Úr Isten, segíts haza minket.

Sok hosszú, álmatlan, hideg éjszakákon,
Nem feketünk otthon puha fehér ágyon.
Ha leszáll az este, otthon lámpát gyújtanak,
Kedves szüleink csak értünk imádkoznak,
Mert hiányzik közülük kedves két fia,
Mi Atyánk, Úr Isten, segíts minket haza.

Most pedig, bajtársak, ne essünk kétségbe,
Összekulcsolt kézzel tekintsünk az égre,
Küldje el nekünk is a várt szabadulást.

Minden szívből szálljon hű ima az égbe,
Mi Atyánk, Úr Isten, segíts haza végre.

Vedd el, Uram, tőlünk a keserű kelyhet,
A sok bánat helyett küldj egy kis örömet,
Hogy az életünk tovább örömteljes legyen,
És amit akarunk, sikerüljön minden.
Egész családdunkkal hálát adunk neked,
Mi Atyánk, Úr Isten, áldott legyen neved.

Áldd meg otthon hagyott kedves szüleinket,
Apánkat, Anyánkat, kedves testvéreinket.
Hallgasd meg őket minden kérésükben,
Hogy boldogok lehessünk az egész életben.
A családban együtt áldjuk neved,
Mi Atyánk, Úr Isten, hála legyen neked,
Ámen.

Szerzője: ismeretlen

Könyörgés

Hozzád fohászkodom, drága jó Istenem,
Segíts meg még egyszer innen hazatérnem.
Segíts meg, hogy lássam még egyszer gyermekem,
Kedves jó szüleim meg a feleségem.

Nem egyéb ez itten, mint pokloknak pokla,
Ahol ember egymást, mint vadállat falja.
Testem úgy kiszáradt, mint az aszalt gomba,
Nem csoda, hisz nincs itt az embernek kosztja.

Mint kijáró disznó, ha olyat ehetnék,
Vagy a kóbor kutya kosztjában osztoznék;
Harminchat kilónál akkor több lehetnék,
Akkor bizony innen én haza mehetnék.

Drága jó Szűzanyám, hozzád is esdeklem:
Segíts azt a napot életben megélnem,
Hogy megmenekülhessek gonoszok kezéből,
Mikor megszabadulok ettől az éhségtől.

Talán a pokol sincs ennyire kegyetlen,

Ennyire pusztító, ilyen embertelen,
Mint ezek köröttem, az istentagadók,
Kik tagadják léted – Téged, Mindenhatót.

Könyörgöm hozzád, Szentlélek, Úristen,
Vadállati voltuk változtasd meg itten;
De nemcsak e lágerben, az egész világon,
Ne legyen vak tovább – végre megváltozzon.

Nyisd ki a szemüket, konok eszméiket,
Oszlasd el tévhitük, gyenge elméjükét.
Változtasd emberré állati voltukat,
Ne üssék mindenbe bele az orrukat.

Hozzád fohászkodom, drága Jézusom,
Oltalmaz bennünket, segíts a sorsunkon.
Segíts meg, hogy lássam még egyszer gyermekem,
Öreg szüleim, kedves feleségem.

1946., Szerzője: ismeretlen

Azt írták...

Azt írták a donbászi vidékről,
Véresen ment le a nap az égről,
De sok vér folyt az idegen földre,
De sok bányász aludt el örökre.

Azt írta egy kislány levelébe,
Él-e még a régi szeretője?
Él-e még vagy gondol-e még rája
Valahol ott a nagy Oroszországba.

Válasz jött a kislány levelére,
Hogy öltözzön a szíve feketébe.
Szeretője hűségesen várja
Odafenn a fényes mennyországba.

1947. Szerzője: ismeretlen

Fogolyének

Isten veled szülőföldem,
Ahol én születtem,
Szüleimtől testvéreimtől
Nagyon távol estem.

Nem zúgnak itt a harangok,
Templomba sem járnak,
Szegény fogoly azt sem tudja,
Mikor van vasárnap.

Megássák a fogoly sírját
A szolyvai völgybe,
Környes-körül ráhajlik
A fenyves erdő zöldje.

Csak egy anya, édesanya
Sírdogál magában,
Mert meghalt a kedves fia
A fogolytáborban.

Jó pajtásaim titeket is
Áldjon meg az Isten,
Keressétek fel a sírom
A szolyvai völgyben.

Írjátok meg az anyámnak,
Ha tudtok felőlem,
Hogy a fiát már ne várja.
Éhség eltemette.

Fogolyima, fogolyének
A búcsúztatója,
Vérrel hímzett hótakaró
Lesz a takarója.

1947. Szerzője: ismeretlen

Forgon Pál Ajánlás helyett

Csendes, kicsi temetőbe
jár egy asszony feketébe'.
Akinek nem fáj, nem érzi,
az nem is tudja, nem érti:
úgy kell az az ő szívének,
ahogy kenyér a testének.
El sem is mulasztja soha,
temetőbe visz az útja.
Hétköznapok teltén–múltán
vánszorog a sírok során.
Sóhaja száll minden sírnál.
Írást olvas a sok fejfán,
nehezen, némán keresve
– fia messze eltemetve...
Nincs itt sír, melynél megállva
könnye hullna sírhantjára,
nincs fejfa, mi átölelve
fiát ölelhetné benne.
Nem is sejti, hogyan, miért:
el sem érve a sor végét
fejfák között egynek láttán
fény gyúl szeme szivárványán:
"Itt nyugszik Éltető Béla,
fiatalon hullt a sírba".
Uram Isten, az ő fia!
Az...én...fi...am...Bé...la...Bé...la!
Sírokat, virágot, fejfát
– bizony már semmi mást nem lát,
csak a vésett írást: Béla!
– Mintha bizony való volna...
Mit érezhet így az anya?
Elmondani ő nem tudja.

Ó, te fájós szívű anya:
vigasztaljon Isten szava.

Megyünk–jövünk, járunk–kelünk,
temetőnkhez közeledünk.
Mohosodó sírhantokra
hullhat könnyek bő zápora:

Muhi, Mohács nem volt elég,
sújtott minket új veszteség,
árva létünk megrontója,
népünk temetője: SZOLYVA!

**Verses levél Szolyváról.
Kedves Boris rokon...**

Kedves Boris rokon...
Kedves Boris rokon, leveled megkaptam,
Melynek soraira majd sírva fakadtam,
Írod, hogy csak sírjátok az apát;
Én is írom nektek a szívem fájdalmát.
Nehezen szívemem, midőn eztet látom,
Óh, Istenem, kérlek, töröld el a bánatom.
Már három felé fújt az életnek vihara,
Szenvedtünk mindnyájan szomorú fogságba.
Mert aki katona, legalább az azért,
De én azt nem tudom sehogyse, hogy miért.
Ártatlan vagyok, akárcsak a madár,
Amelyet megfognak, arra kalitka vár.
Nem lehetek szabad gonosz lelke miatt,
Fordítsd a sorsomat, vedd el gondjaimat.

Ferenc

Szolyva, 1944. december 27.

CSAPLÁR JÁNOS levele Huber Jánosnéhoz,

"... Kellemetlenebb helyzetben régen voltam, mint most, a nagyságos asszonynak írnom kell Jánosról, erről a meleg szívű barátról, s még érzőbb szívű férjről. Mindig azt reméltem, hogy valaki megelőz s mástól hallja meg Ön azt, amit oly nehezemre esik leírni. Szolyváról Novi–Szamborba kerültünk, s férje János itt már nagyon gyenge volt. Együtt rangsoroltak bennünket a leggyengébbek közé, s bizony mikor a sótalan, zsírtalan leves kifordult már a számból, szegény Jánosunk csökönyös életakarátán buzdultan, s ettem én is, mint ő. Én hamarabb kerültem a kórházba végelgyengüléssel, de pár nap múlva találkoztam vele hasonló állapotban.

Úgy ragaszkodott az élethez, tele volt bizakodással, s minket is erősített, mikor már lemondtunk minden reményről. Oly közel voltunk mindennap a halálhoz, s oly jó lett volna néha meghalni, de ez a megváltás nem mindenkinek adatott meg. Engem nemsokára elvittek, mint reménytelen esetet, egy más kórházba, s mivel itt mindent elvettek az embertől, amit többé nem kaptunk vissza, odaadtam a bundámat, sálamat, irataimat, némi pénzt stb. Jánosnak, hogy legalább az övé legyen. Öt hónapig voltam a kórházban, rettenetes éhségi kínok közt. Elbeszélhetetlen, lelketlen becsapásnak, félrevezetésnek kitéve. Mennyi halott, mennyi lemondás, mennyi ábrándozása régi életről, szavakkal laktunk jól, legalábbis azt képzeltük. Hogy a gyomrunkban lesz ez a sok jó, ha beszélünk róluk, boldog volt, aki aludni tudott, mert akkor nem éhezett. De még boldogabb, aki meghalt. János időközben átkerült egy más város kórházába, s ott feküdt együtt egy Halász nevezetű munkácsi főtisztviselővel, aki később a mi kórházunkba került, mondta, hogy János 1945. február 25-én végelgyengülésben elhunyt. Szép halála volt. Biztos nem fáj neki semmi, az otthonról álmódott, terített asztalról, melyet mindnyájan körülülünk, kik legjobban szerették. Álmodva ment át a mennyországba, és egy örök álmodásba, mert biztosan oda került. Így ismertem én, szentebb ember nem volt a lágerben, ő volt az Isten szava, a békében viselt szenvedés élő példája, abban a kimondhatatlan csürhében. Szinte nem tudtuk már mennyire vagyunk különbek az állatnál. János is a tömegben élt, mindenki szerette. Ő mutatta meg a tapirlelkű tömegnek, hogy hol van a határvonal az ember és az állat közt. Nehezebb dolga volt, mint egy apostolnak, s talán azért is vette az Isten magához, mert elvégezte a reá bízott nagy munkát: megmutatta a nagy titkot, az emberbaromban az Isten arcát. Sokat imádkoztam érte ég még ma is gondolok rá naponként, sok tekintetben példának veszem. Nála jobb embert alig hiszem, hogy ismertem.

**AZ ELHURCOLÁSSAL, KONCEPCIÓS PEREKKEL,
A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ ÁLDOZATAIVAL KAPCSOLATOS
KUTATÓMUNKA PUBLIKÁCIÓJA**

A haláltáborból. Badzey Pál szolyvai lágernaplója. Összeáll.: Badzey Imre. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1996.

Aprópénz a történelem színpadán. A kárpátaljai magyar nyelvű sajtó 1945-1948. Összeáll.: M. Takács Lajos. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

Bagu Balázs. Életutak. Beszélgetések meghurcolt magyarokkal, az áldozatok hozzátartozóival. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2004.

Botlik József-Dupka György. Ez hát a hon... Mandátum-Universum, 1991.

Botlik József-Dupka György. Magyarlakta települések ezredéve Kárpátalján. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György közreadásában (Magnófelvétel alapján). Nagy Jenő. Megaláztatásban. A kárpátaljai magyar férfiak deportálása 1944 őszén. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1992.

Dupka György közreadásában. "Sötét napok jöttek..." Konceptiós perek magyar elítélteit. A sztálinizmus áldozatainak emlékkönyve. 1944-1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György közreadásában. Istenhez fohászkodva. 1944, Szolyva. Verses levelek, imák a sztálini lágerekből. 1944-1957. Ungvár-Budapest, Intermix Kiadó, 1992.

Dupka György összeállításában. Egyetlen bűnük magyarságuk volt. Emlékkönyv a sztálinizmus kárpátaljai áldozatairól. (1944-1946). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György összeállításában. Élő történelem. A sztálini haláltáborok túlélőinek vallomásai. 1944-1957. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György összeállításában. Kárpátalja magyar személyi és intézmény adattára. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György-Alekszej Korszun. A "málenyikij robot" dokumentumokban. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

Dupka György-Horváth Sándor. '56 Kárpátalján. Dokumentumgyűjtemény. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Dupka György. Kárpátaljai magyar Gulag-lexikon. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

Forgon Pál. Ábeltől Antipásig... Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1994.

Jó pásztor volt. Gecse Endre kárpátaljai mártír tiszteletes emlékezete. Emlékkönyv. Gortvay Erzsébet összeállításában. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2003.

Mandrik Erzsébet. A pokol bugyraiban. Egy viski parasztlány a sztálini lágerekben. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1997.

Mészáros Sándorné. Elrabolt éveim a GULAGON. Emlékirat. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Ortutay Elemér dr. "...Holnap is felkel a nap." Emlékeim. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1993.

Ozsváth Lajos. Királyháza korok váltóin. Emlékfoszlányok a legrégebbi időktől 1945-ig. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1995.

Riskó Mariann. Az eskü mindvégig kötelez. A Kárpátaljai Görög Katolikus Egyház kálváriája (1944-1991). Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, É.n..

Romzsa Tódor püspök hitvallása és vértanúhalála. Készült Puskás László atya boldoggáavatási életrajzi anyagai nyomán. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 2000.

Szabó György. Tövises út az egyházhoz. Fejezetek a kárpátaljai görög katolikus egyház történetéből. Intermix Kiadó, Ungvár-Budapest, 1999.

Lapok, folyóiratok, dokumentumok, adatok

Beregi Hírlap, Bereginfo, később KárpátInfo, Együtt, Hatodik Síp, Kárpátalja (Miskolc), Kárpátalja, Kárpáti Igaz Szó, Kárpáti Kalendárium, Kárpátaljai Szemle, Nagyszőlős-vidéki Hírek, Ukrajnai Magyar Krónika évfolyamai.

Kárpátaljai Állami Levéltár anyagai.

Kárpátaljai Megyei Statisztikai Hivatal anyagai, adattára.

Dupka György magánarchívuma.

*Gyűjteményünket a kárpátaljai
magyar és német közösséget ért 1944-1959 közötti
internálások, üldöztetések, koncepciós perek
következtében a GULAG lágereiben
elpusztult áldozatok emlékének ajánljuk*

Megjelent KMMI – füzetek:

- 1.** *Boros László, Kosztyó Gyula.* Az országos Lehoczky-Múzeumrégészeti tevékenysége a források tükrében. Tanulmány. KMMI – füzetek I. 2009.
- 2.** Az utánozhatatlan Zsazsa. Fedák Sári születésének 130. évfordulójára. Szerkesztő *Zubánics László.* KMMI-Füzetek II. 2009
- 3.** *Dupka György, Kőszeghy Elemér.* Jelentés a magyar nemzeti közösség helyzetéről Ukrajnában. Tanulmány. KMMI – füzetek III. 2009.
- 4.** *Zubánics László.* „Túl a Tiszán van egy város, Beregszász...”. KMMI – füzetek IV. 2009.
- 5.** *Tóth Gábor.* „Az eltávolítás haladéktalanul végrehajtandó”. Deportálások Kárpátalján a második világháború idején. KMMI – füzetek V. 2009.
- 6.** *Dupka György.* „Népünk temetője: Szolyva”. A szolyvai gyűjtőtábor történetéből 1944-1945. KMMI – füzetek VI. 2009.